

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «КИЄВО-МОГИЛЯНСЬКА АКАДЕМІЯ»
Факультет гуманітарних наук
Кафедра історії

Магістерська робота

Освітній ступінь – магістр
на тему:
**«Образ Японії в англійській пресі (на прикладі The Times, 1854
– 1902)»**

Виконав: студент 2-го року
навчання,
спеціальності 032 «Історія та
археологія»
освітньо-наукової програми
«Історія»
Положай Костянтин Віталійович

Керівник: Диса К.Л.,
кандидат історичних наук, доцент

Рецензент: Бетлій О.В.
кандидат історичних наук, доцент

Магістерська робота захищена

з оцінкою «_____»

Секретар ЕК _____

«_____» _____ 2022 р.

Декларація академічної доброчесності

Студента НаУКМА

Я, Положай Костянтин Віталійович, студент 2 р.н. навчання факультету гуманітарних наук, спеціальності: 032 «Історія та археологія»

адреса електронної пошти: kpolozhay1@gmail.com

- підтверджую, що написана мною бакалаврська/магістерська робота на тему «Образ Японії в англійській пресі (на прикладі The Times, 1854 – 1902)» відповідає вимогам академічної доброчесності та не містить порушень, передбачених пунктами 3.1.1 -3.1.6 Положення про академічну доброчесність здобувачів НаУКМА від 07.03.2018 року, зі змістом якого ознайомлений;
- підтверджую, що надана мною електронна версія роботи є остаточною і готовою до перевірки;
- згоден на перевірку моєї роботи на відповідність критеріям академічної доброчесності, у будь-який спосіб, у тому числі порівняння змісту роботи та формування звіту подібності за допомогою електронної системи Unicheck. - даю згоду на архівування моєї роботи в репозитаріях та базах даних університету для порівняння цієї та майбутніх робіт.

14.06.2022

АНОТАЦІЯ

магістерської роботи

Тема: «Образ Японії в англійській пресі (на прикладі The Times, 1854 – 1902)»

Автор: студент 2-го р.н. освітнього ступеня – магістр, спеціальності 032 «Історія та археологія» освітньо-наукової програми «Історія»

Науковий керівник: Диса Катерина Леонідівна

Захищена: "___" _____ 2022 р.

Короткий зміст роботи:

Магістерська робота присвячена дослідженню образу Японії, який утворювався матеріалами газети The Times у 1854 – 1902 роках. Для розкриття даної проблеми матеріали поділені на 3 хронологічні періоди – до 1860 року, 1860 – 1869 та 1870 – 1902. Завдяки цьому в роботі розкривається не лише образ Японії, який формувався в кожен з цих періодів, а й еволюція цього образу протягом другої половини XIX століття. Під час аналізу матеріалів, увага звертається на такі аспекти, як політичне життя Японії, економічне життя, повсякдення японців, та описи самої країни у тих випадках коли вони присутні.

Зміст

Вступ.....	3
Розділ 1. Політика Великої Британії щодо Японії у 1854 - 1902	9
Розділ 2. Образ Японії до 1860 року.	16
2.1. Образ Японії до 1853 року.	16
2.2. «Відкриття» Японії	24
Розділ 3. Образ Японії у 1860 – 1869 роках.....	28
3.1. Японія в пресі в 1860-1867 роках.	28
3.2. Війна Босін на шпальтах «The Times»	38
Розділ 4. Образ Японії у 1870 – 1902 роках.....	41
4.1. Політичне життя Японії в пресі.....	42
4.2. Економіка Японії в пресі	46
4.3. Повсякдення японців в пресі.....	47
Висновки	52
Список використаних джерел та літератури	55
Джерела	55
Література	55

Вступ

Актуальність даної роботи полягає в недостатній вивченості даної проблеми в історіографії, особливо в українській. Вікторіанська доба є достатньо добре висвітленою, особливо в культурних та внутрішньополітичних аспектах. Однак, зачасту питання взаємодії Великої Британії та Сходу концентрують увагу на «великій грі» - геополітичному протистоянні Великої Британії та Російської Імперії, в той час як політика чи образ таких країн, як Японія, котрі в даному протистоянні виступали скоріше «полем бою», ніж членом цієї «гри», зачасту просто не досліджуються через сконцентрованість на боротьбі великих сил на фоні їхнього розвитку.

Окрім цього, вибір Японії для вивчення її образу не є випадковим – образ країни, котра була закрита понад 200 років, та стала доступною для торгівлі, політичних відносин з нею, дослідження та подорожей саме в період, коли в регіоні вже майже не залишалося світлих плям, становить цікавий об'єкт для дослідження, особливо якщо звернути увагу на те, що вона стала першою з країн регіону, хто не лише зміг змінити своє геополітичне становище, а й підписавши в 1902 році союз з Великою Британією, стала рівною за статусом з країнами, котрі ще 50 років тому мріяли про перетворення її на ресурсний додаток до своїх імперій.

Вибір газети The Times також є не випадковим – будучи частиною «великої трійки» разом з The Guardian та The Daily Telegraph, The Times має деякі переваги над своїми відомими опонентами. В момент відкриття Японії кокомодором Перрі, The Daily Telegraph ще просто не існувало, а The Guardian, котра на той момент мала назву The Manchester Guardian, існувала набагато менше, ніж The Times – засновані у 1821 та 1785 відповідно. Однак окрім дат заснування, The Times має ще дві величезні переваги – станом на 1850-ті роки The Times мало величезну репутацію, котра могла навіть позбавити своєї посади голову уряду під час Східної війни, а щоденні продажі The

Times у 1794 вже сягали 2000 копій у день¹, а 11 лютого 1839 продано було 30,000 копій², що є доволі високими показниками, як збільшувалися аж до кінця XIX століття. Місцеві газети на кшталт The London Gazette також не стали основою даного дослідження, адже згадки Японії на їхніх сторінках мали спорадичний характер, та інколи були прямим копіюванням заміток інших, більших газет.

Метою даної роботи є вивчення формування та видозмінення образу Японії у 1854-1902 роках на сторінках The Times.

Задля виконання поданої мети, були поставлені наступні **завдання**:

1. Продемонструвати політику Великої Британії щодо Японії у 1854–1902 роках задля створення загальної політичної та економічної картини регіону в період, зазначений даним дослідженням.
2. Висвітлити, яким чином будувався образ Японії на сторінках The Times протягом трьох хронологічних періодів – до 1860 року, 1860 – 1869 роки, та 1870 – 1902 роки.
3. Прослідкувати те, як образ Японії на сторінках The Times еволюціонував протягом зазначених періодів.

Об’єктом даного дослідження є образ країн Східної Азії в європейській пресі XIX століття.

Предметом даного дослідження є відображення політичного, економічного та культурного життя Японії у 1854 – 1902 на сторінках The Times, та образ, який створювався в сукупності в результаті інформації, представленої в газеті.

Нижньою **хронологічною межею** даного дослідження є 31 березня 1854 року – день, коли Японська імперія підписала Канагавський договір, відкривши себе для торгівлі зі Сполученими Штатами Америки, та згодом з усіма іншими європейськими країнами. Ця подія стала ключовою не лише для Японії, але також вплинула і на політику усіх європейських країн у

¹ History of the Times. 1785 – 1841. “The Thunderer” in the making.// - L. 1935. P. 39

² Там само. P. 412

регіоні, в тому числі Великої Британії, і саме через свою роль 31 березня 1854 року є нижньою хронологічною межею даного дослідження. Верхньою **хронологічною межею** даного дослідження виступає 30 січня 1902 року, день підписання англо-японського союзного договору, котрий став поворотним в історії двох країн, котрі його підписали – Великої Британія вийшла з періоду так званої «Блискучої ізоляції» і розпочала пошук нових потенційних союзників, першим з яких стала Японія. Для Японії цей договір означав її офіційне визнання Великою Британією, однією з наймогутніших на той час держав, рівним союзником, а отже – появу нового сильного геополітичного гравця в регіоні у вигляді Японії.

Методологічною основою даного дослідження стали загально-історичні методи, зокрема аналізу, синтезу, та історизму, котрі дозволили обрати хронологічні рамки та джерела для аналізу. Домінувати у даному дослідженні буде історико-порівняльний метод, та контент-аналіз, адже в основі даного дослідження лежить аналіз джерел, та порівняння їхнього змісту. Зокрема, задля аналізу джерельної бази будуть використовуватися напрацювання постколоніальних студій, зокрема таких авторів як Едвард Саїд, та Гайатрі Співак.

Джерельну базу даного дослідження можна поділити на дві частини – офіційні джерела, до яких входять міжнародні договори, які диктували політичні обставини в даному регіоні, та періодичні джерела, до яких входить архів журналу The Times³ за «довге» XIX століття, в даному випадку, з 1790 – перша згадка про Японію, котра використана в роботі, по 1902. До офіційних джерел відносяться такі договори, як, наприклад, англо-японська конвенція в Нагасакі 1854 року⁴, котра відкрила Японію для Великої Британії, дозволивши торгівлю в двох портах, Нагасакі та Хакодате,

³ The Times Archive [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.thetimes.co.uk/archive/>.

⁴ Convention between Great Britain and Japan (1854) [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://worldjpn.grips.ac.jp/documents/texts/pw/18541014.T1E.html>.

та англо-японський договір 1902 року⁵, котрий водночас завершив «блискучу ізоляцію» Великої Британії, та послужив визнанню Японії як міжнародної сили. Також сюди можна додати і Канагавський договір⁶, покладений в основу хронології даного дослідження.

Історіографічна база даного дослідження в першу чергу пов'язана з історією Японії. Серед літератури, варто звернути увагу на кілька серій видань, котрі досить повно розкривають окремі аспекти політики Великої Британії в Східній Азії: серія книг «Біографії великих країн», котрі розкривають історію, в контексті даного питання, історію Англії⁷ та Японії⁸. В даних книгах подано інформацію як про політичне, так і про економічне життя цих країн, та, крім цього, дані видання концентруються не лише на статистичних даних, а й використовують мемуарну літературу, та біографічні дані, аби додати більше інформації щодо їхнього розвитку. Кембриджська ж історія Японії, а саме 5 том⁹, зосереджується на соціальному розвитку Японії у XIX столітті, в процесі висвітлюючи вплив іноземців на формування суспільно-економічних особливостей японської держави. Окремо також слід виділити серію книг, присвячених історії англо-японських відносин з 1600 по 2000 рік, котрі розглядають відносини між цими країнами у різних аспектах, зокрема у військовому¹⁰ вимірі та економічному¹¹. Окрім цього видання,

⁵ Соглашение между Великобританией и Японией в Лондоне 30 января 1902 года.. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/China/XIX/1840-1860/Sb_dog_Dal_vost/41-60/57.htm

⁶ Empire of Japan treaty. Kanagawa, March 31, 1854. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <https://archive.is/20060910135838/http://web.jjay.cuny.edu/jobrien/reference/ob25.html>.

⁷ Дениел К. Англия. История страны // Кристофер Дениел. – М., 2007. – 480 с.

⁸ Теймс Р.. Япония. История страны // Ричард Теймс. – М., 2009. – 416 с.

⁹ Jansen M. Cambridge history of Japan. Volume 5. The Nineteenth Century / Marius Jansen. – С., 2007.

¹⁰ Gow I. The History of Anglo- Japanese Relations, 1600-2000 Volume 3 Military dimension / I. Gow, H. Yoichi, C. John. – NY., 2003.

¹¹ Hunter J. The History of Anglo- Japanese Relations, 1600-2000 Volume 4 Economic and Business Relations / J. Hunter, S. Shinya. – NY., 2002.

підготовані самими The Times¹², дозволяють. Доволі важливими є праці Йана Ніша¹³ та Хью Кортаззі¹⁴ – ці двоє авторів в свій час працювали у посольстві Великої Британії в Японії, та мали повний доступ до джерел, різноманітних документів, тощо. Саме завдяки цьому їхні праці є надзвичайно ґрунтовними з даної тематики, однак автори у своїх працях зосереджують більше уваги лише на дипломатичних та подекуди таємних аспектах роботи посольства Великої Британії, опускаючи економічні деталі. На державному устрої Японії та його розвитку в період відкриття зосереджуються Брук¹⁵ та Біслі¹⁶. Образом Японії, але загалом у вікторіанській Британії займався Тошіо Йокояма, але його робота зосереджена на загальному образі, який включає в себе все, від книжок до театру. Преса в його дослідженні не займає перші місця, та концентрує увагу він в першу чергу на місцевих виданнях, а не на всеанглійських, та в основному не на щоденних виданнях, яким був The Times¹⁷.

Підводячи підсумки щодо стану джерельної та історіографічної бази, варто зазначити, що незважаючи на велику кількість доступних та опрацьованих джерел, в історіографії з даного питання існують лише одиниці серйозних наукових робіт, присвячених даній проблемі. Більшість праць є або узагальнюючими, або присвяченими одній конкретній сфері, на кшталт культурного розвитку, або ж економічному прогресу Японії. Праці ж, присвячені образу, концентруються на загальному образі, сформованому не лише пресою, а й іншими аспектами, зокрема художній літературі та Всесвітніми виставками.

¹² History of the Times. 1785 – 1841. “The Thunderer” in the making.// - L. 1935. – 514 с.

¹³ Nish I. Japanese Envoys in Britain, 1862-1964 A century of diplomatic exchange / Ian Nish. – F., 2007.

¹⁴ Cortazzi H. Britain and Japan: did the diplomats make any difference? / Hugh Cortazzi. // Asian Affairs. – 2005. – №1, March.

¹⁵ Brook T. Opium Regimes China, Britain, and Japan, 1839–1952 / T. Brook, B. Tadashi. – L: University of California Press, Ltd., 2000. – 444 с.

¹⁶ Beasley M. The Meiji Restoration / W. G. Beasley. S: Standorf University press, 1972 – 513 с

¹⁷ Yokoyama T. Japan in the Victorian Mind. A Study of Stereotyped Images of a Nation, 1850-80 / Toshio Yokoyama. – L: Palgrave Macmillan, 1987. – 253 с. – (1).

Структура роботи визначається завданнями і складається зі вступу, трьох основних частин, висновків і списку джерел та літератури.

Розділ 1. Політика Великої Британії щодо Японії у 1854 - 1902

Велика Британія була зацікавлена в Японії задовго до середини XIX століття, перші зв'язки з Японією простежуються ще за 3 століття до прибуття коомодора Перрі. Однак до реальних дій у відносинах з Японією Велика Британія перейшла лише у XIX столітті. В результаті Наполеонівських війн Велика Британія змушена була шукати нові шляхи для торгівлі, не в останню чергу через блокаду та втрату деяких колоній. Саме це відкрило новий погляд на «східні моря» та Індійський океан. В 1814 та 1815 сер Стемфорд Раффлз, губернатор Яви, намагався встановити торгові відносини між Ост-Індською компанією та Японією, але ці спроби не увінчалися успіхом¹⁸. Більш успішні спроби відбулися вже ближче до середини століття – спершу в місті Нагасакі була заснована медична місія, і з 1840-х років британські військові кораблі періодично заходили до неї, тим більше що один з працівників цієї місії був британський лікар Беттельхейм. В той же час до порту міста Нагасакі регулярно прибували британські військові кораблі – наприклад, у 1849 – Пілот, у жовтні 1850 – Рейнард, та на початку 1852 – Сфінкс¹⁹.

Японська сторона, маючи за приклад Китай, та дві опіумні війни, які перетворили імперію «синів неба» на державу, котра не могла заборонити іноземцям торгувати, та була змушена віддавати їм свої території в користування, експансію європейських країн під час тайпінського повстання, досить холодно відносилася до будь-яких дипломатичних потуг європейських країн, в тому числі і Великої Британії, та в перші два десятиліття другої половини XIX століття намагалася не йти на зближення з ними.

¹⁸ Gow I. The History of Anglo- Japanese Relations, 1600-2000 Volume 3 Military dimension / I. Gow, H. Yoichi, C. John. – NY., 2003. – с. 3

¹⁹ Там само. – с. 4

Однак реальний рівень загрози з боку західних країн не був настільки серйозним, а міжнародна обстановка складалася сприятливо для Японії. У першій половині XIX ст. увагу основних суперників в Азії, Британії і Росії було зосереджено на стратегічно більш важливому для них тоді регіоні - континентальній Азії. До моменту відкриття Японії Росія вела Східну війну (1853-1856), в якій також брали участь Велика Британія і Франція. Сили Великої Британії, в свою чергу, були відвернені на війну з Персією (1856 – 1857) і Китаєм (1856 – 1860), на придушення тайпінського повстання в Китаї (1850 – 1864) і сіпайське повстання в Індії (1857-1859). Напружений стан в Європі до франко-прусської війни (1870-1871), під час і після неї також відволікали увагу Великої Британії та Російської імперії від Далекого Сходу²⁰. Окрім того, сама Японія послабила ізоляцію, відмінивши у 1842 правило «спочатки стріляти, потім запитувати²¹» щодо іноземців, що дозволило їй на деякий час позбутися небажаної уваги.

Але все ж дві опіумні війни створила багато можливостей для європейців, котрі отримали економічні та територіальні вигоди в регіоні. Усі представники країн, котрі мали території на узбережжі Китаю, відкрито заявляли про те, що політика ізоляції Японії має бути зупинена так само, як і в свій час було з Китаєм. Більш того, більшість з перших торгових зв'язків між Японією та іншими країнами були створені саме тими, хто вже мав бізнес в Китаї²². Лист від голандського представника до сьогуну попереджав його про те, що морські індустріальні країни, зокрема Велика Британія та США, вимагають відкриття Японії, та пропонував відкритися задля запобігання великої кількості жертв – така напівпогроза стала звичним

²⁰ Емельянова О. Н. Формирование и особенности промышленной системы Японии в 1870–1880-е гг. / О. Н. Емельянова, Д. Н. Платонов. // Вестник Санкт-Петербургского университета. Экономика.. – 2018. – №3. – с. 445

²¹ Gordon, A. A Modern History of Japan: From Tokugawa Times to the Present / Andrew Gordon. – NY., 2003 – с. 48

²² Checkland O. Britain`s encounter with Meiji Japan, 1868-1912 / Olive Checkland. – L., 1989. С. 19

явищем в європейській дипломатії в Японії у XIX столітті²³. Ті ж самі голандці, розуміючи те, що вони не зможуть змагатися з Британією чи США, намагалися вислужитися перед сьогунатом, зокрема, попередивши їх про візит Перрі у 1853.

Восьмого липня 1853 року американська ескадра з чотирьох кораблів під командуванням коммодора Метью Колбрайта Перрі кинула якор в Токійській затоці²⁴. Через рік, 8 березня²⁵, вони припливли знову і привезли подарунки, причому кораблів було вже в два рази більше. Перрі змусив²⁶ японців підписати перший з 5 нерівноправних, або ж Ансейських, договорів, Канагавський²⁷, за яким відкривалися два порти – Сімоде та Хакодате – для торгівлі зі Сполученими Штатами, давалися торгівельні та політичні привілеї, та, що найважливіше, за 9 статтею договору усі привілеї, котрі отримає у будь який період будь яка інша країна, повинні також надаватися і Сполученим Штатам Америки. За цим договором послідував ряд подібних договорів, в тому числі і британський²⁸ – англо-японська конвенція в Нагасакі, 1854²⁹.

Першим постійним представником Великої Британії в Японії став сер Резерфорд Елкок, котрий перебував на цій посаді з 1859 по 1863 роки. Коли Елкок приїхав до Японії в 1859 році як перший британський консул і взяв на себе дипломатичні обов'язки, ні він, ні британський уряд не мав повного розуміння щодо процесу та особливостей управління Японією. Перша, та,

²³ Jansen M. Cambridge history of Japan. Volume 5. The Nineteenth Century / Marius Jansen. – C: Cambridge University Press, 2007. – с. 263

²⁴ Теймс Р.. Япония. История страны / Ричард Теймс. – М: Эксмо, 2009. – с. 169

²⁵ Iokibe, M. The History of US-Japan Relations From Perry to the Present. / Makoto Iokibe. S., 2017 – p. 9

²⁶ Brook T. Opium Regimes China, Britain, and Japan, 1839–1952 / T. Brook, B. Tadashi. – L. 2000 – с. 62

²⁷ Empire of Japan treaty. Kanagawa, March 31, 1854. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <https://archive.is/20060910135838/http://web.jjay.cuny.edu/jobrien/reference/ob25.html>.

²⁸ Beasley M. The Meiji Restoration / W. G. Beasley. S., 1972 – p. 115

²⁹ Convention between Great Britain and Japan (1854) [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://worldjpn.grips.ac.jp/documents/texts/pw/18541014.T1E.html>

мабуть, основна проблема заключалася в тому, що Елкок, як і більшість іноземців того часу, не розумів специфіки відносин та ступінь політичного впливу, який існував між імператором Японії та сьогуном, або ж тайкуном, як звучав його титул в міжнародних відносинах. Це, а також «нерівноправні договори», про «нерівноправність» яких стало зрозуміло японським вельможам, провокувало конфлікти між британцями та японцями. В 1861 році Лоуренс Оліфант, тодішній секретар посольства, та Моррісон, консул в Нагасакі, був поранений під час атаки на британську місію. Наступного року жертвами чергової атаки стали вже двоє охоронців посольства, а перенесення посольства в Йокогаму після цих атак не принесло очікуваного полегшення відносин, та зупинення атак на послів. 14 вересня 1862 р. постраждав від атаки британський купець, котрий подорожував з Шанхаю. В бою він загинув, а Вільям Маршалл, та Вудторп Кларк, котрі супроводжували його в подорожі, були поранені в процесі³⁰.

Оскільки атака на британців співпала з відсутністю Резерфорда Елкока в Японії, у серпні 1863 року, після того як японська сторона відмовилася від виплати компенсації у повному розмірі, Едвард Ніл, котрий заміщував Резерфорда Елкока на його позиції, вирішив перейти до активних дій. Спершу це були погрози бомбардування Едо³¹, але в результаті, після довгих перемовин, британський флот під командуванням адмірала Купер з'явився на горизонті міста Кагосіма, в провінції Сацума, відповідальній за вбивство англійця. Погроза кораблями не увінчалася успіхом, і тому британські кораблі відкрили вогонь по міським батареям. В результаті обстрілу вогонь з японських кораблів в порту та зі знищених батарей перекинувся на саме місто, й Кагосіма була спалена³².

³⁰ Cortazzi H. Britain and Japan: did the diplomats make any difference? / Hugh Cortazzi. // Asian Affairs. – 2005. – №1, March. – с. 56

³¹ Totman, C. The collapse of Tokugawa bakufu, 1862 – 1868. / Conrad Totman. – Н., 1980. – р. 71

³² Jansen M. Cambridge history of Japan. Volume 5. The Nineteenth Century / Marius Jansen. – С: Cambridge University Press, 2007. – р. 293

Окрім компенсації після цього вкрай вдалого для Великої Британії прикладу політики канонерок, котрий повторювався і пізніше, але в Сімоносекській протоці за участі 4 країн³³, Велика Британія отримала союзника, адже Сацума в результаті обстрілу не лише прийшла до думки, що дружба з Великою Британією є вигідною, а й перейшла до модернізації, як і у військовій, так і в інших сферах, посилюючи тим самим зв'язки з Великою Британією³⁴.

Політика канонерок почала зникати в момент, коли почав спадати лоск та блиск тієї самої британської ізоляції, яка давала тріщину за тріщиною наприкінці XIX століття. В останній чверті XIX століття ключовою ареною для взаємодії Великої Британії та Японії стало вже не питання посилення власних позицій, подекуди методом спалення Кагосіми, а саме перегляду нерівноправних договорів, підписаних в середині XIX століття між Японією та європейськими країнами разом із США³⁵. З 1890 по 1894 Британія сама ініціювала³⁶ перемовини з Японією щодо рівноправних договорів, і цьому був ряд причин.

По-перше, британська економічна могутність почала занепадати в останні десятиліття XIX століття, особливо на фоні стрімкого зростання основних конкурентів в обличчі США та Німеччини. По-друге, Велика Британія вже не мала достатнього ресурсу задля ведення колоніальної політики, котра приносила свої плоди попередні два століття, і надалі. «Блискуча ізоляція» переставала бути доцільною, і Британії, задля того аби не впасти в стагнацію потрібні були два види союзників – у Європі, аби протистояти головному конкуренту – Німеччині, та в Азії, аби за допомогою цього союзника забезпечити недоторканність своїх колоній. Як результат, у

³³Jansen M. Cambridge history of Japan. Volume 5. The Nineteenth Century / Marius Jansen. – C: Cambridge University Press, 2007. – p. 342

³⁴ Cortazzi H. Britain and Japan: did the diplomats make any difference? / Hugh Cortazzi. // Asian Affairs. – 2005. – №1, March. – с. 58

³⁵ Nish, I. Japanese Foreign Policy 1869-1942. Kasumigaseki to Miyakezaka / Ian Nish. – NY., 2002. – с. 18

³⁶ Там само. – с. 67

1894 році було підписано англо-японський договір щодо нових, рівноправних, тарифів та відміни екстериторіальності британців в Японії в 1899 році³⁷. Цим самим Велика Британія заклала підґрунтя для майбутнього довгострокового союзу з Японією у 1902 році. Окрім цього, цей договір розв'язав Японії руки, і через два тижні після підписання цього договору з ініціативи японської сторони розпочалася японо-китайська війна (1894-1895), котра продемонструвала те, що Японія все ж таки змогла виконати ту мету, яку перед нею чітко окреслив Івакура після повернення з Європи – менш ніж за півстоліття наздогнати європейські країни в розвитку.

Надалі політика Великої Британії у цьому регіоні була повністю на боці Японії – після отримання Російською імперією Порт-Артура у 1898 році, Велика Британія блискавично робить свій крок – 10 000 000 фунтів було направлено у вигляді займу до Японії задля військових цілей. Як результат, були встановлені взаємовигідні відносини, виконані домовленості договору 1894 року, і все йшло до того, що Японія та Британія підпишуть довгостроковий договір, що і сталося у 1902 році. 30 січня договір, за яким Велика Британія та Японія погодилися утримувати статус кво в регіоні Східної Азії. Обидві країни визнавали незалежність Китаю та Кореї, однак прописували «особливі інтереси» кожної зі сторін в цих країнах та зобов'язувалися підтримувати іншу сторону на шляху до досягнення цих інтересів. Окрім цього, було обумовлено взаємодопомогу у випадку втручання в сфери інтересів Британії та Японії з боку будь якої третьої сторони. За договором кожна з країн зобов'язувалася підтримувати нейтралітет, та вступати у війну разом зі своїми союзником, та відкрито делегувати інформацію щодо інтересів у регіонах. Угода була підписана на 5 років з можливістю продовження ще на рік, та, у випадку війни однієї зі

³⁷ Жуков А. История Японии. 1868 - 1998 // Алексей Жуков. – М., 1998. – с. 152

сторін на момент завершення строку договору, договір вважався дійсним до кінця даної війни³⁸.

Політика Великої Британії щодо Японії змінювалася в процесі ослаблення Великої Британії в період «блискучої ізоляції» - в момент піку сили Велика Британія застосовувала «дипломатію канонерок», а вже починаючи з економічного та політичного послаблення 70-х – 80-х років XIX століття представники Великої Британії починають загравати з Японією задля отримання сильного та надійного союзника в регіоні, користуючись тим, що Японія стала першою з країн регіону, котра активно модернізувалася, відповідно до європейських стандартів.

³⁸ Соглашение между Великобританией и Японией в Лондоне 30 января 1902 года. [Электронный ресурс] // Восточная литература. – Режим доступа: http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/China/XIX/1840-1860/Sb_dog_Dal_vost/41-60/57.htm

Розділ 2. Образ Японії до 1860 року.

2.1. Образ Японії до 1853 року.

Не дивлячись на те, що згадки про Японію в англійській пресі з'являються ще задовго до середини XIX століття, вони не мають реальної конкретики. Зачасту це просто згадки про існування Японії як держави, чи, скоріше, географічної координати, яка існує «десь там». Яскравим прикладом може служити *The London Gazette*³⁹, в якій вона згадується лише як частина об'яви про продаж книги, присвяченої подорожам. І навіть в такому списку цікавинок книги "The Voyages and Travels of John Struys ..." Японія займає далеко не перше місце, а йде лише наступною в списку після Італії, Греції, Московії, Мідії, Парфії, Східної Індії і аж вже потім Японії. Але її хоча б виділяють окремо, а не в списку «інших країн Азії». Однак, більшість згадок до 1853 року, особливо до XIX століття, стосуються Японії лише опосередковано, чи то у вигляді згадок в оголошеннях про книжки, чи то щось інше, і зустрічаються вони вкрай рідко, та мають дуже мало конкретної інформації, на якій можна побудувати будь який образ Японії, окрім того, що вона входить в список далеких і незвіданих країн, зокрема і неіснуючих, як Тартарія, та зниклих у минулому, як Парфія, котрі мали лише неконкретні географічні координати.

The Times та *The Guardian*, котра з'явилася пізніше, у 1821, на перших порах мало цікавилися даною темою – так, до XIX століття, лише *The Times* згадує Японію в своїх статтях, але з однієї конкретної точки зору – торгіві відносини з Японією цікавили читачів, і, як результат, і *The Times*. Але якщо звернутися до статті 1790 року⁴⁰, то стає очевидно, що незважаючи на те, що тут вперше Японія названа саме державою (Kingdom of Japan), головна увага зосереджена на англо-іспанському конфлікті в затоці Нутка, і одна з причин,

³⁹ Advertisements. *The London Gazette*. 1684. №1935. June 2. P. 2.

⁴⁰ Spanish war. *The Times*. 1790. August 5. P. 2

яку наводить The Times в контексті важливості даного конфлікту є те, що загроза цьому новоствореному поселенню не лише нашкодить торговим відносинам з Північною Америкою, а й з Японським королівством. Доволі цікава позиція, враховуючи те, що ізоляція Японії тривала вже майже 150 років, а єдиним доступним портом для іноземців був Нагасакі, де голландці, будучи єдиними іноземцями, котрим можна було торгувати з величезною кількістю обмежень, були змушені поселилися на насипному острові Дедзіма в 1635 році⁴¹ в бухті міста, і звідти здійснювали усю торгівлю. Однак обмеження було не лише в національності, а й в кількості суден, китайських та голландських⁴², що робило торгівлю майже неможливою, а країну, яка формально була вільною для торгівлі, дозволяло назвати ізольованою, не дивлячись на велику кількість китайських купців по всій країні.

Повертаючись до статті, варто зазначити, що в ній фокус з найбільш прибуткового торгового регіону переноситься саме на Японію та Китай, зокрема, великий прибуток обіцяють виробникам вовняних тканин, які, особливо англійські, дуже ціняться на островах. Напрямку про ізоляцію, звичайно, ні слова, але враховуючи приклад містера Мірса, торговця, який наводить автор статті, найпростіший варіант торгівлі з Японією не через голландців в Нагасакі, а через китайських торговців, де даний торговець має резиденцію, і збирає не лише інформацію щодо потреб островів в товарах, а й прибутки, задовольняючи попит пропозицією.

Наступне десятиліття Японія розминалася з англійською пресою в першу чергу через те, що сфера інтересів Великої Британії була зосереджена на Франції, та тому, що з нею відбувалося в той період – революційні війни, які переросли в наполеонівські, боротьба за виживання, та, звичайно ж, основне питання, яке цікавило і читачів-торі, і читачів-вігів – хто буде платити за весь безлад та прибирання у Європі з боку Великої Британії, адже блокада на пару з участю в усіх сімох Антифранцузьких коаліціях не давали

⁴¹ Теймс Р.. Япония. История страны. Москва, 2009. – с. 120

⁴² Там само. – с. 124

змогу звернути увагу на щось менш життєво важливого, ніж була Японія з її далекими та невідомими територіями на той момент. До того ж, Наполеон сплутав карти і усім іншим країнам, які не так активно подорожували регіоном, тим самим даючи менше «інфоприводів», які могли б привернути увагу читача. Таким чином, перші дійсно цікаві і важливі згадки про Японію ми маємо лише після 1812 року, і лише після війн, або ж в перервах між ними. Окрім цього, мистецтво продавати Японію, яке можна буде побачити пізніше, на прикладі капітана Головніна, вимагало доведення його до ідеалу, що в його випадку вимагало кількох років кропіткої праці, його, співавторів, а потім ще й перекладачів. Як результат, в 1812 з'являється дійсно цікавий для глядачів інфопривід – візит Крузенштерна до Японії, який мав як налякати, так і одночасно мав розчарувати англійських читачів. Крузенштерн, як стверджує автор, мав за основну мету налаштування економічних стосунків в регіоні⁴³. Однак японський імператор все ще не дозволив іноземцям, крім китайців та голландців торгувати в Японії, та запропонував або залишити країну, або померти. Доволі цікавим моментом майбутньої «Великої гри» є те, що навіть пишучи про досягнення Крузенштерна, який досягнув Японії після довгого вояжу, англійські автори не забувають додати те, що незважаючи на назви, важливо відмітити саме те, що ці кораблі побудували не російські, а саме англійські корабелі⁴⁴.

Однак найбільш цікавою для читачів була історія капітана Головніна, котрий перебував в полоні в Японії. Історія Головніна розпочалась в 1811, коли він, будучи в складі гідрографічної експедиції, був звинувачений японським урядом в тому, що він незаконно перебував на території Японії, та був взятий в полон зі своїми колегами, де він і перебував 2 роки. Після звільнення Головнін, який за сумісництвом ще й був учасником довколосьвітньої подорожі, почав писати свої мемуари, які доволі швидко

⁴³ The Times. 1812. November 3. P. 3

⁴⁴ Там само. P. 3

стали популярними не лише на території Російської імперії, а й за кордоном, де перевидавалася на кількох мовах, в тому числі й англійською⁴⁵.

Опираючись на появу цієї книги в Англії, преса використовує це як привід до того, аби розказати, для початку, трохи більше про те, що ж таке Японія, і де її шукати⁴⁶. Звичайно ж, після географічного положення велика морська імперія не була б великою морською імперією, якби не розпочала розповідь про відкриття цих територій з того, що «ці землі, взагалі то, мав дослідити наступник Кука, капітан Гор, але погана погода стала на його шляху до цього дослідження⁴⁷». Окрім цього, Британська монархія не забуває згадати огріхи свого суперника, розповідаючи про дипломатію канонерок, застосовану Чевохвостовим в 1803 році після того, як японська сторона відмовила російській у підписанні торгового договору, та про обстріл японського замку, який не приніс жодного успіху у справі звільнення Головніна, який, в свою чергу, деякий час був в бігах в надії на човен, яким він зможе дістатися континенту.

22 січня 1818 року Головніна цитує англійська преса⁴⁸, роблячи акцент на такій собі середньовічності тогочасної Японії. Зокрема, велику увагу приділили саме тій частині тексту, яка описує зовнішній вигляд японських військ, та їхню поведінку, а саме те, що не всі японські військові були споряджені хоча б мушкетами, й деякі з них були все ще озброєні списами та луками. Окрім цього, демонструється й образ губернатора, як його називає Головнін, який нагадує образ якогось дикуна, який збирає на собі усілякі дивні, але гарні речі, на кшталт шматка шовку через плече, та шолома з символікою місяця у нього, і золота у помічника. Не менш цікаві фрагменти були підібрані для опису характеру японців, які, здається, спеціально були

⁴⁵ Golownin V. Memoirs of a captivity in Japan, during the years 1811, 1812, 1813, with observations on the country and the people, by captain Golownin of Russian navy. / Vasiliy Golownin. – L. Printed by B. Clarke, Well-street. 1824. 356 p.

⁴⁶ Japan. The Times. 1817. December 23. P. 3

⁴⁷ Там само. P. 3

⁴⁸ Extract from the narrative of captain Golownin's captivity in Japan. The Times. 1818. 22 January. P. 3

підібрані щоб зацікавити читачів, і продати більше книжок. Зокрема, наголошувалося на тому, що японці збиралися з різноманітних селищ, аби побачити Головніна та його товаришів, а обіцянки безпеки для нього і інших членів екіпажу розбивалися останньою частиною тексту, де читачів The Times залишають на моменті, коли в Головніна та його колег кілька разів вистрелили, коли вони наближалися до брами замку. Як результат, окрім продажів книги, на які розраховані такі статті, автори газет продовжували будувати образ Японії, як дикої країни, яка не знає нічого про таке поняття, як джентльменство, або ж джентльменська угода, чим так пишалися свого часу британці.

Після візитів Головніна та Крузенштерна, та кількох англійських невдач, про які майже не згадують, відбулося кілька важливих змін. По-перше, не зовсім чітка і правдива, але все ж інформація почала стабільно надходити від послів, торговців з Китаю та усіляких авантюристів, і образ Японії почав формуватися більш чітко, наскільки це можливо за плітками. Так, наприклад, Едо інколи навіть називали чи не найбільшим містом світу того часу⁴⁹, а повідомлення про те, що теоретично Японія може стати відкритою для торгівлі⁵⁰ з'являються поряд з застереженнями щодо того, що російські кораблі все частіше і частіше з'являються біля японських берегів з намірами випередити Британську імперію⁵¹. По-друге, з'являється розуміння того, чим же може торгувати Японія, і що може бути цікавим/корисним для жителів імперії на тих далеких островах. Для прикладу, кераміка, а саме вазы називаються «такими, що не є практичними», а інші товари, незважаючи на якісне виробництво, є лише прикладом мистецтва, а не чимось практичним⁵². В той же час квіти, зокрема японські троянди, користуються не аби якою популярністю, й часто згадуються на шпальтах газет⁵³⁵⁴. Окрім цього,

⁴⁹ The Times. 1829. November 14. P. 3

⁵⁰ The Times. 1820. January 13. P. 2

⁵¹ The Times. 1823. May 20. P. 2

⁵² Extract of a letter dated Batavia, March 12. The Times. 1824. August 23. P. 2

⁵³ Camellia Japonica or Japan Roses. The Times. 1816. May 3. P. 1

авансом Японію називають чи не найпліднішою країною з тих, яка може існувати, опираючись на агрокультурні теорії того часу⁵⁵.

Незвіданність Японії посилювалася не лише регулярними повідомленнями про відмову торгувати⁵⁶, інколи навіть зі смертельним результатом для торговців, незважаючи на посередників⁵⁷, а й цікавими історіями, коли біля берегів Японії з'являвся то невідомий корабель-привид⁵⁸, або ж пірати, які якимось чином побували в Японії, та змогли повернутися⁵⁹.

Ситуація починає змінюватися з другої половини 1830-х років, коли зацікавленість торговців ставала більш «агресивною», та змушувала японців діяти, а бізнесменів Сіті боятися того, що їх випередять на шляху до встановлення вигідних торгових відносин з Японією. В першу чергу, в розкладі човнів, який публікується в газеті, все частіше з'являються кораблі, які цілеспрямовано прямують чи то довкола Японії, чи то в саму Японію⁶⁰, та новини про те, що майже двохсотлітня монополія голландців на торгові відносини з Японією добігає кінця, адже з'являються португальські та американські кораблі, які виходять з «повними трюмами товарів»⁶¹. Як результат, вже в 1847 році⁶² в графах імпорту вже фігурує Японія як стабільний член списку. Однак змінювалися і апетити японців – посилюючись на Франца фон Зібольда⁶³, The Times повідомляє про те, що японці вимагають все більше і більше, стаючи все більш жадібними. До речі, що цікаво, за дану переписку Зібольда та японських вельмож йому загрожує тюремний термін. Окрім цього, розпочинається щось на кшталт «перегонів за

⁵⁴ Camellia Japonica or Japan Roses. The Times. 1816. April 13. P. 1

⁵⁵ Australasia. The Times. 1823. May 5. P. 3

⁵⁶ The Times. 1836. October 18. P. 3

⁵⁷ The Indian Ocean. The Times. 1836. October 21. P. 3

⁵⁸ The Singapore free press. The Times. 1836. October 12. P. 2

⁵⁹ The Times. 1831. March 24. P. 6

⁶⁰ Ship News. East India Shipping. The Times. 1838. October 13. P. 8

⁶¹ Money-market and City intelligence. The Times. 1838. November 9. P. 5

⁶² The Times. 1847. July 2. P. 6

⁶³ Money-market and City intelligence. The Times. 1830. February 22. P. 2

Японію», і в статтях це демонструється з двох боків, створення атмосфери занепокоєння і пошук історичних зв'язків для цього. Наприклад, згадується договір аж 1613 року, і на загал демонструються його умови, які можна характеризувати наступним чином:

- 1) Відкритість усіх портів для англійських кораблів
- 2) Свобода торгівлі по всіх регіонах
- 3) Допомога морякам під час затоплень
- 4) Захист товарів торговця після смерті
- 5) Захист продавців і покупців від затримок товару
- 6) Захист цінової політики
- 7) Можливість наймати людей та купувати необхідне для корабля
- 8) Висилання непідтверджених осіб⁶⁴

Так само згадується і японський діоцез, створений Папою для тих, хто прийняв християнство на цих територіях, і який постраждав від пресингу японської влади так само, як і китайський, але був чимось на зразок кочового діоцезу, який повністю тримався на своєму голові, М. Форлейді⁶⁵, та, що дуже цікаво, приводяться листи читачів, в яких, зокрема, порівнюється вимога японців до голландців наступити на розп'яття, аби довести, що вони не є християнами, з карикатурними персонажами та діями з пригод Гулівера, а конкретно з епізоду, коли Гулівер аби не бути страченим, в першу чергу прикидається голландцем. Це, звичайно, більше говорить про образ голландців в ті часи, ніж японців, але це одна з небагатьох згадок того, що японці примушують наступати християн на розп'яття⁶⁶.

Роблячи проміжні підсумки, можна зазначити, що незважаючи на всі ті зміни, що передували візиту Перрі до Японії, вона, як географічна, так і політична точка, залишалася чимось дуже далеким та незвіданим⁶⁷, та, як

⁶⁴ Money-market and City intelligence. The Times. 1846. September 2. P. 6

⁶⁵ The Times. 1847. June 25. P. 5

⁶⁶ Publicus. To the editor of The Times. The Times. 1840. October 2. P. 5

⁶⁷ The Times. 1831. August 23. P. 5

висловився один з авторів в 1846 році⁶⁸, «Остання біла пляма на всесвітній карті» яка, і собою, і своїм населенням привертає до себе «Увагу та зацікавленість усіх британських істориків та філософів». Окрім цього, довгий час дві відомі європейцям країни, Китай і Японія, взагалі не розділялися, ніби будучи одним цілим зокрема в контексті прибутку⁶⁹. Сама ж Японія виглядала чимось дивним та заморським, описи мали велику контрастність – якщо це було три людини, то в однієї мав бути мушкет, в іншого спис, а третя мала бути б з луком та стрілами. Політична система не висвітлювалася взагалі, а більше уваги приділялося політичним іграм довкола самої Японії, зокрема візитам росіян на острови. А самі острови залишалися дивним місцем, повним шовку, красивих квітів, кераміки та величезної кількості красивих, але непрактичних дрібничок.

Багато що змінюється зі входженням в гру США. Агресивна економічна політика призвела до того, що на найближчі кілька десятиліть в контексті Японії можна було б сказати не про «Велику гру» між Великою Британією та Росією, а саме між Великою Британією та США. Вже з кінця 1840-х у текстах з'являється острах, а вже 26 вересня 1850 року⁷⁰ велику увагу приділяють активності США на своїх східних берегах, зокрема в Каліфорнії, і вбачаючи в її розвитку «погляд в сторону Китаю, Японії та багатств Індійського моря», та пророкуючи втрату цих багатств для Британської імперії через неухильність до цих процесів. В даному пасажі Британія, не маючи чітких торгових договорів вже позиціонує себе як домінуючу силу в своєму власному регіоні, й будь яке втручання вважає посяганням на її права, не дивлячись на все ще незалежну Японію, про яку йдеться лише як про об'єкт і тут, і в будь-якій новині, пов'язаній зі США, особливо з їх східних узбережжям⁷¹. Але найбільшу цікавість викликала

⁶⁸ The Times. 1846. September 23. P. 4

⁶⁹ France and China. The Times. December 10. P. 4

⁷⁰ Money-market and City intelligence. The Times. 1850. September 26. P. 5

⁷¹ The Times. 1850. 4 January. P. 4; Discovery of coal in Oregon. The Times. 1851. June 11. P. 4; The Times. 1850. September 26. P. 5

майбутня експедиція коменданта Мет'ю Колбрайта Перрі – американського військового та дипломата, котрому уряд поручив дипломатичну місію з метою встановлення відносин між США та Японією, підготовці до якої присвячено більш ніж 40 статей, починаючи від 1852 року, для прикладу 20 квітня 1852 року⁷², де подається інформація про те, що незважаючи на мирні цілі експедиції, якщо хтось з Японії захоче атакувати, вони пошкодують про це, або ж представлення персони самого коменданта Перрі⁷³. І такі повідомлення, які перетворюють Японію на об'єкт, за який боїться, продовжувалися⁷⁴ аж до самого візиту в Японію коменданта.

2.2. «Відкриття» Японії

Основним питанням в дослідженні «відкриття» Японії стало наступне – чи справді воно так сильно вплинуло на сприйняття Японії, чи дійсно в ці роки (1853-1855) відбувся вибух новин щодо Японії в пресі, і чи дійсно змінився дискурс у порівнянні з тим, як описували цю країну до цього. Звичайно ж, після того, як англійська преса кілька разів похоронила експедицію, назвавши її скасованою, то відновивши її, залишалося лише чекати на те, які саме будуть результати, і як саме це продемонструє англійська преса. Стаття О. Сандомирської дає доволі чіткий аналіз в тому числі і американської преси щодо цього питання⁷⁵. В першу чергу кидається в очі наступна деталь – якщо не враховувати оголошення про продаж квітів, японських троянд, наведених раніше⁷⁶, топонім «Японія» жодного разу не з'являвся на перших шпальтах англійської газети, і візит Перрі, чи навіть підписання англо-японського договору, не отримали такої честі. В той самий час американський аналог не лише помістив на перших шпальтах цю

⁷² A peaceful expedition. The Times. 1852. April 20. P. 5

⁷³ America. The Times. 1852. September 2. P. 5

⁷⁴ The Times. 1853. April 21. P. 5

⁷⁵ Сандомирская О. Домнина Е. Освещение «Открытия» Японии в газетах «Нью-Йорк Таймс» и «Таймс» (1854-1858 годы). Вестник Рязанского государственного Университета им. С.А. Есенина. 2017. С. 12,13.

⁷⁶ Camellia Japonica or Japan Roses. The Times. 1816. April 13. P. 1

новину⁷⁷, а й активно висвітлював намагання британських дипломатів задля того, аби зробити те саме. Окрім цього, візит комодора Перрі висвітлювався там саме як дипломатичну перемогу, роботу талановитого перемовника, який зміг добитися мирним шляхом підписання договору першими з країною, яка 200 років була закрыта для дипломатії та торгівлі.

Окрім цього, американська сторона висвітлювала не лише активність своїх представників, а й активність інших сторін, зокрема англійської та російської, однак, за словами Сандомирської, жодна з цих газет не надавала уваги роботі іноземних делегацій⁷⁸.

Частково це справді так, адже лондонська The Times після того, як розписала неймовірними барвами подорожі і підготовку Перрі, навіть не звернула увагу ні на роботу по підготовці британської делегації, ні навіть на те, що Британія все ж підписала договір з Японією в Нагасакі⁷⁹. Єдиною згадкою про цей договір стала невеличка стаття⁸⁰ аж на 10 сторінці, де вся інформація про договір виглядає просто кумедно: «Адмірал Стірлінг досягнув домовленостей з Японією, за якою два порти будуть відкриті для торгівлі». Виглядає доволі кумедним не лише відсутність уваги до цього, а й те, що жодна з газет не каже про те, що озброєні до зубів кораблі, які навели свої гармати на японські міста були одним з найважливіших дипломатичних аргументів таких послів як комодор Перрі та адмірал Стірлінг, котрі передавали свої вимоги «під дулами гармат своїх кораблів»⁸¹.

Окрім того, незважаючи на твердження про те, що преса не сильно слідувала за роботою інших делегацій, це трохи далеко від правди, адже

⁷⁷ Japan opened. The New York Times. 1854. June 13. P. 1

⁷⁸ Сандомирская О. Домнина Е. Освещение «Открытия» Японии в газетах «Нью-Йорк Таймс» и «Таймс» (1854-1858 годы). Вестник Рязанского государственного Университета им. С.А. Есенина. 2017. С. 13.

⁷⁹ Convention between Great Britain and Japan (1854) [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://worldjpn.grips.ac.jp/documents/texts/pw/18541014.T1E.html>

⁸⁰ Money-market and City intelligence. The Times. 1854. December 16. P. 10

⁸¹ Jansen M. Cambridge history of Japan. Volume 5. The Nineteenth Century / Marius Jansen. – C: Cambridge University Press, 2007. – с 269

представники The Times активно не лише слідували⁸², а й брали інтерв'ю в учасників даних експедицій, з яких з перших вуст намагалися скласти більш чітку картину того, що ж відбувалося в Японії в той час⁸³⁸⁴. Так, на сторінках газет з'явилася не лише інформація про те, що Японія є свого роду гегемоном у регіоні, маючи власних васалів, на прикладі островів довкола, а й більш чітка інформація про ці острови – наприклад 150,000-200,000 тисячне населення острова Лу-Чу (Loo Choo). Окрім цього, дуже велика увага приділялася і ворогам у «Великій грі» - розпочинаючи з ремарок про російські експедиції⁸⁵, і завершуючи різноманітними згадками дипломатичних провалів Російської імперії навіть у тих розділах, котрі їй не присвячені⁸⁶.

Однак, найбільш вираженою позицією Великої Британії, яка демонструвалася на загал, було саме позитивне відношення до цього гегемона, і спроба зав'язати якісь стосунки, зокрема, за допомогою подарунків, яким стала парова яхта, подарована від імені королеви японському імператорові⁸⁷⁸⁸. Однак навіть в тому разі, коли стаття присвячена Китаю та Японії, Китай залишається домінантною частиною, а Японія виглядає лише як додаток⁸⁹, і в цитованій промові доктора Оліфанта щодо стану відносин між Китаєм і Японією від Японії залишили лише назву.

До початку реформації Мейдзі, якщо опиратися на британську пресу, виникає доволі чіткий та безальтернативний образ Японії, який не вдалося змінити навіть після «відкриття» Японії у 1854 році. Це – образ дикунів, які застрягли в середньовіччі, благородних дикунів, які мають свій кодекс честі, і не порушують своїх обіцянок. Однак, при всьому цьому японець, описаний The Times, виступав доволі агресивним, який не боїться застосовувати свою

⁸² The Prussian expedition in Japan. The Times. 1860. March 24. P. 9

⁸³ The Japan Expedition. The Times. 1854. May 18. P. 12

⁸⁴ The American consul in Japan. The Times. 1858. November 4. P. 4

⁸⁵ The Times. The Times. 1854. May 18. P. 9

⁸⁶ America. The Times. 1859. May 10. P. 8

⁸⁷ Military and Naval Intelligence. The Times. 1857. May 2. P. 12

⁸⁸ Military and Naval Intelligence. The Times. 1857. April 25. P. 12

⁸⁹ China and Japan. The Times. 1860. February 10. P. 3

застарілу, але все ж зброю. І лише побачивши відношення монархії до цих «варварів», The Times почало будувати позитивний образ, розповідаючи бодай-якісь деталі про культуру та повсякдення, та про зносини між державами.

Культурне та політичне життя Японії до 1860-х років залишалося майже не дослідженими, в першу чергу через дві основні причини. Перша – зацікавленість аудиторії The Times саме в економічних відносинах між Великою Британією та Японією, більша частина усієї інформації стосувалася торгових відносин з дикунами, спробам торгувати, ймовірним прибуткам та місцю на ринку, та актуальності товарів, які могла запропонувати ця територія. І лише потім, оцінивши прибутки, розпочалося поверхнєве знайомство з політичним устроєм та культурою, що вилилося не лише в нерозуміння традицій та культури, що зіграє згодом свою роль у громадянській війні, а й недолугі статті про смерть імператора Японії, які не мали під собою жодних фактів, і були банальним нерозумінням ситуації, та браком швидкої, а головне, перевіреної та беземоційної інформації, яка перемішувалася з теоріями. Основною відмінністю від схожих ситуацій в епоху географічних відкриттів, та описів індіанців Америки стало те, що на момент 1850-х років Велика Британія мала присутність в регіоні, зокрема Австралії та Індії, а теоретична база – кліматологія, історія, географія, етнологія енергійно давала свої прогнози щодо поки що неіснуючої для практичного дослідження держави, і преса активно цим користувалася.

Розділ 3. Образ Японії у 1860 – 1869 роках.

3.1. Японія в пресі в 1860-1867 роках.

Зміна у 1860 році девізу правління імператором Комеєм, а за ним і зміна відношення до іноземців не могла не вплинути на те, як саме почне відображатися Японія у наступні роки. Це пов'язано з багатьма факторами, але в першу чергу з тим, що на момент 1860 року британське посольство в Японії діяло вже певний час, що не лише дозволило досягнути стабільності після підписання Ансейських договорів, а й дало можливість подорожувати більшій кількості представників до Японії, не лише торговцям та дипломатам. Прогрес, який відчула Японія, і якого вона насправді потребувала, на думку частини місцевих еліт, був неможливий без залучення іноземних спеціалістів, так званих ятої. Ці іноземці, яких японці наймали аби вони швидко і якісно виконали роботу, а потім виїхали подалі, були різноманітного походження, але Р. Теймс зазначає, що серед 4000 найнятих ятої половина була британцями, а іншу половину складали німці, французи, американці і т.д.⁹⁰. Найважливішим тут було не походження цих людей, а те, що вони залишали по собі, окрім новозбудованої японської інфраструктури. В першу чергу це інформація, яку вони могли передавати на батьківщину – починаючи від листувань, котрі вели усі, починаючи від військових, закінчуючи банківськими клерками. Ця інформація не лише давала розуміння, де вони знаходяться, і що це за країна, а й підігрівала інтерес до більшого масиву інформації про цю територію, про її звичаї, манери, краєвиди, устрій і усі інші аспекти. По-друге, література, публіцистична та наукова людей, які працювали в Японії, завжди мала згадку про неї. Почати мабуть варто з сера Резерфорда Елкока, який ще неодноразово буде згадуватися у зв'язку з цим періодом в Японії. Будучи консулом, та

⁹⁰ Теймс Р.. Япония. История страны / Ричард Теймс. – М: Эксмо, 2009. – с. 191

повноважним міністром Великої Британії в Японії, він не лише мав повне право освітлювати події, а й робив це з великим задоволенням. Окрім виданої ним книги, яка стала основою образу Японії на майбутні десятиліття, його неодноразово цитували в пресі, та саме він очолив новий візит Японії на Всесвітню виставку 1862 року. Таким чином, інтерес до Японії мав би посилюватися, а сюжети ставати набагато більш цікавими та інформативними, враховуючи доступ до Японії.

Однак, впродовж 1860-1867 років виявилось, що посилення присутності Великої Британії на островах у вигляді послів, торговців та бізнесменів не сильно вплинуло на те, якої якості інформація буде надходити до британців, і наскільки повним буде обсяг відображення Японії в головах читачів *The Times* в зазначений період.

Перша зміна, на яку дійсно варто звернути увагу, це те, що Японія нарешті почала отримувати своє місце серед інших країн і в новинних рубриках, таких як «*Latest Intelligence*», при чому, що дуже важливо, саме окремо⁹¹, що мало б сильніше вплинути на розмежування Японії та інших країн регіону, з якими вона в будь-якому разі асоціювалася на початку свого просування в систему розуміння європейців. Однак, в цей період такі заяви були скоріше виключенням з правила, і Японії доводилося бути задоволеною тим, що вона хоча б заслуговує окремої згадки в назві розділу і власних новинах⁹², а не є частиною новин про Китай, де її час від часу згадували у попередній період (1853-1860). Це був значний прогрес у питанні мапування і розуміння того, що таке Японія, і де вона знаходиться не лише у географічних координатах, а й в координатах підлеглості/не підлеглості даного регіону.

Так що саме було в цих невеличких статтях від «*Latest Intelligence*»?

⁹¹ Latest Intelligence. Japan. *The Times*. 1861. March 26. P. 8

⁹² Latest Intelligence. China and Japan. *The Times*. 1863. April 17. P. 12

По-перше, як вже було зазначено, Японію почали виділяти окремо. Наприклад, якісь незвичні події, зокрема атака на британське посольство⁹³, та загальна інформація про цю атаку – стан тих, на кого нападали, місцезнаходження консула, себто Елкока, та військових кораблів британців. Також, в цьому повідомленні звітують і про загальне відношення японців до посольства, а саме про його зміну в негативну сторону. По-друге, навіть якщо Японія та Китай згадувалися разом, країни не губилися одна в одній – розділ про Японію завжди був присутній. Бо навіть будучи третьою в списку, вона отримує свою увагу, і читачі мали змогу дізнатися про небезпеку для послів, яка і так була очевидною, зважаючи на напади на послів⁹⁴. Однак, як на мене, якщо говорити про розділ «швидких» новин, яким, по своїй суті, був «Latest Intelligence», найважливішими є «філерні» статті про Японію. Адже у минулому, лише якщо в Японії відбувалося щось дійсно цікаве – нові договори, візити росіян або американців, з'являлися дорогі товари – то вона заслуговувала на увагу. Але дійсно якісною зміною можна вважати статті, в яких немає, по суті своїй, жодної інформації, в якій лише написано «підготовка, що відбувається, є дуже сприятливою для торгівлі⁹⁵» без будь-яких деталей, але Японія вже зайняла власне місце, й її мають згадувати. В неї з'явилася та сама ніша інтересу, вона нарешті постала на уявній мапі світу пересічного британця з Сіті. Ще одним яскравим прикладом цього є статті, котрі були передруковані з інших видань, зокрема нью-йоркських⁹⁶. Таким чином Японія не зникала навіть за умов, коли казати не було що.

Набагато більше уваги привертають інші статті – адже якщо з короткими новинами все зрозуміло, то зміна в інших розділах не була такою однозначною.

Розпочати хотілося б з політичної системи Японії, точніше, її висвітлення у пресі. Адже до 1860-х років титул сьогуна в пресі не

⁹³ Latest Intelligence. Japan. The Times. 1861. September 25. P. 6

⁹⁴ Latest Intelligence. India, China, and Japan. The Times. 1862. September 22. P. 10

⁹⁵ Latest Intelligence. China and Japan. The Times. 1866. June 11. P. 12

⁹⁶ Latest Intelligence. Japan. The Times. 1865. November 1. P. 9

висвітлювався, а якщо навіть і звучав, то не мав свого реального значення. Більш того, навіть його дипломатична назва, тайкун, яка в англійській мала форму «tycoon», почала дійсно часто фігурувати саме з 1860-х років. Звичайно, це пов'язано і з тим, що кількість статей збільшилась – для прикладу, якщо опиратися на архів The Times, та швидкий пошук статей, то кількість статей, де фігурує «Japan», в проміжку з 1 січня 1850 по 1 січня 1860 складає 2191, а в 1860-1870 вже досягає 6658. Навіть якщо враховувати те, що частину цих матеріалів складають статті, не пов'язані з топонімом, кількісно статті 1860-х років, присвячені Японії, значно переважають. Однак, важливішим фактором стало й те, що політична система Японії стала зрозуміла для сторонніх оглядачів, якими були і журналісти, і військові, і дипломати, та інші представники британської корони, які час від часу радували читачів своїми статтями. Зокрема, це могли бути опубліковані листи від представників консульства, як лист Ф. Говарда Віза, в якому він доволі жорстко виступив проти автора, котрий критикував діяльність посольства, та у відповідь запевнив, що робить і робив все, аби продемонструвати честь Великої Британії перед японцями, та захищати британських суб'єктів на цих островах⁹⁷. Його опонент «С.», свого часу в листі⁹⁸ дуже сильно критикував представника консульства як халатного, та такого, який покриває потрібних йому людей. Повертаючись до сьогуна/тайкуна, лише в 1866 році з'являється пояснювальний лист від одного з читачів, який демонструє розуміння того, ким є сьогун. За ним, реальний правитель є мікадо, він же імператор Японії, який живе в Едо і підтримує звідти свою владу, маючи свою армію. В той же час тайкун, тобто сьогун, якого порівнюють з майордомами французьких королів, називається ніким іним, як узурпатором японської влади⁹⁹. Таким чином закликають називати тайкуном саме імператора, а не узурпатора, якого наділяють

⁹⁷ The English in Japan. The Times. 1860. November 12. P. 7

⁹⁸ The Consular Service in Japan. The Times. 1860. April 10. P. 8

⁹⁹ The two Emperors of Japan. The Times. 1866. February 26. P. 7

титулом, і, як результат, повноваженнями. Окрім цього політична система Японії відображалася не лише в уточненнях від послів та читачів. Так, *The Times* дає невеличкий аналіз¹⁰⁰ “Correspondence” with Her Majesty’s Minister in Japan”, який являв собою збірку офіційних документів щодо Японії, представлену парламенту в 1860 році. Уряд Японії тут представлений як інституція, повністю захоплена земельною аристократією, і імператор, якого називають тайкуном замість сьогуну, повністю належить їхній владі, й для пояснення автор проводить паралель з венеціанськими дожами, котрі були під владою патриціїв міста. Окрім цього, згадується те, що не дивлячись на різні думки щодо відкриття кордонів для торгівлі, навіть групки, які позитивно налаштовані щодо цього, в першу чергу були вмотивовані не технічними перевагами європейців, а в першу чергу успіхами британців в Китаї, куди, безперечно, хоч автор цього і не згадує, входять Опіумні війни та військова домінація над Китаєм. Окрім того, компліменти лунають на рахунок правопорядку в державі – зокрема поліція Едо називається чи не найкращою з усіх столичних поліцій у світі. Серед невдоволених європейцями називають не лише великих феодалів, які володіють землею і хочуть мати з цього прибуток, а й місцеві гільдії торговців, що складаються з японців та китайців, котрі до 1853-54 років мали привілеї на торгівлю іноземними товарами, й зараз дивляться на британців холодно, «with no loving eye¹⁰¹».

Ще одним нововведенням, саме у вигляді регулярних згадок, була інформація про неполітичні події в Японії, та й не тільки події. Наприклад, опис того, якими є саме японці, ставав регулярним в *The Times*. Так, вже в згадуваному звіті *The Times*, присвяченому кореспонденції з Японії¹⁰², японці постають дружніми, та відкритими до торгівлі з європейцями, однак намагання європейців обвести їх довкола пальця призвели до того, що

¹⁰⁰ London, Monday, April 9, 1860. *The Times*. 1860. April 9. P. 6

¹⁰¹ Там само. P. 6

¹⁰² Там само. P. 6

більшість з них вже шкодують про укладені умови, і хочуть позбутися європейців. Що дуже важливо, порівнюючи європейців та японців, ці дві групи не виступають антиподами, а скоріше навпаки – коли описуються махінації із золотом і сріблом, котрими користувалися європейці, аби збагатитися, і як результат ображеність японців, то вони не постають дикунами, як раніше. Скоріше навпаки, їхня реакція називається природньою не лише для японців, а й для всіх націй, а дії європейців *The Times*, цитуючи лорда Джона Рассела, називає образою для місцевих. І коли британці вже дивляться на японців, то «з двох різних ракурсів¹⁰³» - з одного боку, це дійсно продвинута, й цікава культура, яка їздить міжнародними виставками, демонструє високий рівень мистецтва. З іншого боку, автор статті навіть дає чітке порівняння з індіанцями або полінезійцями, хоч і між строк – «ніхто навіть не думаю заробити, намагаючись продати їм бритви або зброю¹⁰⁴». Японці постають таємничою нацією, котра має свій шарм, і автор в розпачі саме через те, що нажаль, в той самий момент банально не вистачає знань, аби поринути в усю глибину того, що може дати Японія, що, насправді, звучить дуже оптимістично. Зокрема, там же зазначається, що треба мати повагу до Японії в питаннях релігії, адже методи, які застосовувала церква, привели до того, що довгий час християнство було заборонено, і правильне, адекватне пояснення, сказане не так, як це робив папський Рим, може повернути японців, як людей розумних і розуміючих, до християнства, яким воно є. Останнім штрихом до образу японців, окрім зазначених вище, був їхній одяг – англійців-кореспондентів дивувало те, що для обох статей був такий маленький вибір одягу – майже всі японці ходили однаково, чоловіки в простому одязі, а жінки – в халатах, який *The Times* називають «*robes*», перетягнутому поясом¹⁰⁵. Японці тут також постають привітними, добрими, і з гарними манерами. Що важливо, для порівняння використовують саме

¹⁰³ *The Times*. 1862. June 11. P. 8

¹⁰⁴ Там само. P. 8

¹⁰⁵ *Japan and Japanese*. *The Times*. 1861. November 1. P. 10

китайців, і японці «кращі у будь якому аспекті» у цьому порівнянні. Позиція жінки також відрізняється набагато більше – японська жінка відіграє набагато більшу роль в суспільстві, ніж китайська, і не контролювана такими жорсткими обмеженнями. Мабуть, саме цим Японія зобов'язана жінкам, які писали мемуари про подорожі цією країною, адже це не було чимось незвичним, як повідомляв читачам The Times. Як приклад – Мері Кроуфорд Фрейзер, дружина одного з послів, яка описувала під псевдонімами свої подорожі Японією¹⁰⁶.

Ще однією цікавинкою став опис самої країни – він був не таким великим, і не так часто зустрічався, але деяка інформація все ж пробивалася крізь безкінечні звіти про кількість шовку на кораблях, чи чергову атаку на європейців, та німі запитання «що ж з цим робити». Зокрема, це перший візит іноземців на Фудзіяму, яким став описаний візит Резерфорда Елкока у 1860¹⁰⁷. Цей опис має доволі багато географічних приміток, наприклад того, що дистанція до провінції Одавара від Едо складає 45 миль, чи того, що дерева в Японії виростають до 150-180 футів заввишки. Не менше уваги приділяється і краєвидам, таким як гряда між морем та Фудзі, та озерам, які знаходяться там. Докладно описані також і поля довкола – наскільки вони культивовані, що саме вирощують там, чи є там овочі, і наскільки багато різноманітних тварин, або ж, в даному випадку, майже повна відсутність тваринного життя. В більшості своїй йдуть порівняння з батьківщиною, зокрема описуючи зміну ландшафту, зазначають те, що виходячи з гористого ландшафту, ти попадаєш в ідеальні британські луки. Кумедно виглядає маленьке речення про те, що на полях мало чаю. Звичайно ж, увага приділялася і самому сходженню на Фудзі, яке постійно переривалося чаюванням, і звичайно ж опису того, як будучи на вершині, був встановлений прапор імперії, і Елкок, як згодом і усі його колеги, хто був з ним на вершині,

¹⁰⁶ Fraser H. A diplomatist's wife in Japan: letters from home to home. // Hugh Fraser. L., 1899. Vol. 1, 2.

¹⁰⁷ Japan. The ascent of Fusi-Jama. 1860. The Times. 1860. November 29. P. 12

розрядили свою зброю в кратер, і у славили королеву відомим «Боже борони королеву». Цікавим є також і той момент, що в той час як люди в цілому зацікавлені, деяким представникам старшого покоління не подобається те, як саме сидять на коні англійці. Роблячи підсумок, представник консулату, який і написав цю статтю, зазначає що учасники подорожі вражені неймовірною красою країни та добротою місцевих жителів. Схожі висновки робить і автор іншої замітки про подорож Японією¹⁰⁸, який також зазначає і про агресію міста Кагосіма, яке відкриває вогонь по всім європейцям, при чому навіть голландцям, як зазначає автор, і сподівається, що Сацума, князівство, до складу якого входить місто, буде покарано. Також вперше Японія фігурує і в колонії Королівського географічного товариства, де представлено опис Цусіми, одного з островів, авторства Лоуренса Оліфанта¹⁰⁹. Він вирізняється конкретикою, не концентруючись на людях та краєвидах, звертає увагу на 30000 населення, 10000 з яких живуть в столиці острова на його східному узбережжі, того, кому належить влада на острові, його розміри, які складають 40 миль в довжину та від 8 до 10 завширшки. Присутній також опис місцевості, холмиста та лісиста, товари цього острова, а саме тигрові шкури, просто шкури, рис, срібло й золото, та, звичайно, стратегічна цінність – велика затока на острові та географічне положення між Японією та Кореєю.

У це десятиліття, незважаючи на пожвавлення інтересу, та, як результат, висвітлення новин про культуру та політику Японії, преса про Японію жила в першу чергу новинами про назріваючі конфлікти в Японії, які дуже часто зачіпали іноземців, бо були напряму пов'язані з європейською присутністю. Ці новини були як і напряму пов'язані з конфліктами всередині, так і опосередковано. Наприклад, описуючи торгівлю ще в більш менш мирний 1860 рік, коли в The Times не було ще жодного репортажу про вбитого британця, вже можна побачити, що британська делегація не лише ходила з великим ескортом морських піхотинців, а й в порту в цей час

¹⁰⁸ A trip to Japan. The Times. 1863. December 16. P. 7

¹⁰⁹ Royal Geographical Society. The Times. 1863. January 28. P. 12

перебував великий військовий корабель, man of war¹¹⁰. Дуже багато новин були полярними, і аби не наводити кожна з цих однотипних новин, які слідували в шаховому порядку одна за одною з періодичністю в місяць, можна привести приклад того, як демонстрували погані відносини¹¹¹, через опис чергового вбивства європейців жорстокими японцями, зачасту виставляючи жертву невинною, так і демонстрація гарних новин через те, що торгівля переважає над негативними настроями щодо європейців¹¹², або ж через демонстрацію сили Великої Британії, якій немає чого боятися, адже її представники захищені¹¹³.

Трохи вище згаданий обстріл іноземців з Кагосіми в листі¹¹⁴, автор якого закликав до помсти, дійсно отримав свою помсту. 30 жовтня The Times опублікував цікаву статтю на цю тему¹¹⁵. Важливо те, що це була стаття-роздум, що дуже цікаво, враховуючи обстріл британських торговців, який в будь-якому разі є ляпасом. Але сама стаття провокує розглянути Японію під іншим кутом. Так, Британія воює, але, і ось найголовніше питання – з ким?! Стаття дає доволі чітку позицію, продиктовану не лише реальними умовами того часу, а й самою монархічною системою Великої Британії – договір, підписаний з монархом, все ще має силу, і все ще ратифікований. А ось бунтівні князьки-даймьо, зокрема правитель Сацуми, чиє місто обстріляли 11 серпня 5 британських кораблів, мають бути покарані не лише за образи, а й за те, що вони порушують порядок у Японії. Також, що цікаво, якщо до цього безвладним називали лише одного імператора, то після даних провокацій і сьогуна почали називати другим безвладним імератором, і Японію розглядають вже скоріше як конгломерат місцевих князьків. Ці ж теми, які були зазначені до цього піднімають і в інших статтях¹¹⁶ - ймовірність

¹¹⁰ London, Monday, April 9, 1860. The Times. 1860. April 9. P. 6

¹¹¹ Latest Intelligence. China and Japan. The Times. 1862. November 17. P. 12

¹¹² Latest Intelligence. China and Japan. The Times. 1866. June 11. P. 12

¹¹³ Latest Intelligence. India, China, Japan and Australia. The Times. 1862. October 7. P. 12

¹¹⁴ A trip to Japan. The Times. 1863. December 16. P. 7

¹¹⁵ The Times. 1863. October 30. P. 6

¹¹⁶ Parliamentary Intelligence. Japan. The Times. 1864. July 2. P. 8

відкритого конфлікту, вигода від торгівлі, порівняння з Китаєм у всіх можливих аспектах, і тут хотілося б звернути увагу на інше – стаття від 2 липня 1864 стала першою, де Японії присвятили усю сторінку, майже всі 6 колонок тексту. Також це перша стаття, яка пов'язана з Японією з колонки, присвяченої не просто новинам, чи економіці, а саме тому, що обговорює парламент, що змушує читачів зрозуміти важливість даного регіону і питання для усєї Імперії. Після обстрілу Сацуми дуже швидко простежується зміна ролі правителя – 30 жовтня він мав бути покараний, а ось вже 9 лютого 1864¹¹⁷ при новому описі обстрілу додається не лише детальний опис міста, а й те, що принц Сацуми хотів заплатити 25000 викуп, і незважаючи на спалене місто й батареї, є шанс на зближення Сацуми та Великої Британії. І вже через 3 дні¹¹⁸ принц Сацуми робить все можливе, аби знайти винних – таким чином майже непомітно для читачів промайнув епізод так званої «дипломатії канонерок», і принц Сацуми став другом британців¹¹⁹, а згодом він підтримує імператора, дружнього британцям, вже в громадянській війні разом з князівствами Тесю та Тоса¹²⁰, які також постраждали від європейських канонерок.

Але все ж Японія була і в доволі дивних заголовках – по-перше, вже вдруге помирає персона, яка не помирала – в минулому десятилітті то був імператор, тут вже помирає сьогун¹²¹, підтвердження чого немає в джерелах, однак новини про організацію похорон свідчать про якусь плутанину в титулатурі, яка, вочевидь, все ще була характерна у політичних відносинах. А по-друге, доволі цікава стаття – порівняння Мексики і Японії одним з читачів, який робить припущення, що саме японці заселили обидві Америки, засновуючись на зовнішньому вигляді японських будівель, та тому, що японці відносилися до європейців приблизно так, як ацтеки до іспанців. Але

¹¹⁷ The Times. 1864. February 9. P. 9

¹¹⁸ India, China, Australia and Japan. Japan. The Times. 1864. February 12. P. 12

¹¹⁹ Cortazzi H. Britain and Japan: did the diplomats make any difference? / Hugh Cortazzi. // Asian Affairs. – 2005. – №1, March. – с. 58

¹²⁰ Теймс Р.. Япония. История страны / Ричард Теймс. – М: Эксмо, 2009. – с. 177

¹²¹ China. The Times. 1866. November 12. P. 10

найважливішим аргументом W.S.D., як себе підписав автор, стало те, що під час одного з візитів у Сан-Франциско японський представник переплутав індіанську прислугу з японцем¹²².

3.2. Війна Босін на шпальтах «The Times»

Майбутня громадянська війна у Японії протягом 1860-х років постійно була на сторінках, і це для читача мало залишатися лише питанням часу, оскільки даймьо, як показала Сацума, не боялися самі інколи атакувати іноземців, а імператор закупав найновішу артилерію з рук європейців¹²³. Звичайно, вище згадувалися статті, які намагалися показати, що все буде вирішено мирним шляхом, але 1866 та 1867 роки все ж більше налаштовували читача на війну. І ось, у 1868 році громадянська війна між прибічниками імператора і сьогуна нарешті спалахнула.

В пресі простежується чітка позиція держав після однієї з локальних воєн, на кшталт обстрілу Кагосіми, Сімоносекської, проти князівства Тесю – англійська та американська стали на проімператорську, в той час як французька – на просьогунську¹²⁴. І серед причин війни вони називали норовливість місцевих князів, які противилися прогресу. В той же час, за словами Сандомирської, The Times має дві позиції, за, і проти втручання в справу Японії, і насправді, наведена стаття¹²⁵ закликає до підтримання своїх інтересів, і невтручання у той конфлікт, який японці мають вирішити самі. Одразу після самої статті йде лист, який вкотре відкриває завісу таємниці державного устрою – пояснюється не лише різниця між сьогуном та імператором, а й те, чому саме з самого початку і дипломати, і всі інші не розуміли різниці, та порівнюються не лише причини кожної зі сторін, при чому з поблажливістю до імператора, та підраховуються теоретичні шанси

¹²² Mexico and Japan. The Times. 1862. March 6. P. 6

¹²³ A trip to Japan. The Times. 1863. December 16. P. 7

¹²⁴ Сандомирская О. Война Босин (1868–1869) в Японии в освещении прессы Великобритании, Франции и США. Московский государственный университет имени М.В. Ломоносова. 2019. С. 76

¹²⁵ Japanese politics. The Times. 1868. February 29. P. 5

країн на перемогу, враховуючи, в першу чергу, флот. Однак, якщо подивитися на те, як ця, безумовно епохальна подія для Японії, відображалася в *The Times*, можна побачити дуже маленьку увагу до війни – більше уваги приділялося інтересам Великої Британії, наприклад, які порти відкривалися для торгівлі, не забуваючи згадати військово-морські ескорти під час відкриття¹²⁶. Також війна згадується при описах торгівлі шовком в опублікованих листах, але знову ж таки, дуже опосередковано¹²⁷, і повністю підтримуючи позицію невтручання – торгівля, торгівля, і ще раз торгівля, війна лише на останньому плані, й не стосується дійсно важливих речей. Дуже цікавим є контраст – коли в розділі Японії згадують лише напад на посла після візиту до імператора¹²⁸, незважаючи на війну в країні, через буквально 10 рядків йде стаття саме про війну в Бразилії¹²⁹, ніби Японія не мала навіть права на війну коли велася торгівля шовком. Навіть така важлива подія, як зустріч з імператором щодо війни з іноземними послами не зацікавила нічим, крім того, що ще два порти відкривалися для іноземців¹³⁰.

Як результат, можна сказати, що висвітлення війни майже не відбувалося. За прогресом бойових дій можливо було слідкувати за тим, як відкривалися порти, чи як збільшувалися торгові замовлення. Але описів бойових дій, героїчних облог, чи хоча б такої видатної фігури, як Такаморі Сайго, знайти неможливо.

Роблячи загальний висновок про образ Японії за десятиліття, можна зауважити наступні деталі. По-перше, це поява дійсно японського колориту. Це опис місцевого населення, в основному позитивний, та місцевостей, який не лише був розлогий й насичений деталями, а й мав велику кількість порівнянь та описів природи, як рослин, так і тварин, зі згадками красивих місць, та їх приблизним місцезнаходженням. По-друге, колорит

¹²⁶ Japan and China. *The Times*. 1868. February 25. P. 7

¹²⁷ Money market and City Intelligence. *The Times*. 1868. April 20. P. 6

¹²⁸ Latest intelligence. Japan. *The Times*. 1868. April 30. P. 9

¹²⁹ Latest intelligence. The war in Brazil. *The Times*. 1868. April 30. P. 9

¹³⁰ China. *The Times*. 1869. March 11. P. 4

підтримувався й тим, що Японія отримала своє місце на мапі – не лише те, що вона нарешті має власний розділ в розділі новин, а й загальне зацікавлення регіоном з боку тієї ж Королівського географічного товариства, котра цікавилася окремими островами, й ці описи просочувалися в The Times. Наступним було поліпшення розуміння політичної системи на сторінках преси – протягом цього десятиліття спочатку з'явилося розуміння того, хто яку роль займає на японській політичній сцені, і потім неодноразово це пояснювалося. Також, з'явилося розуміння того, які саме прошарки суспільства мають зацікавленість в Британії та інших європейських країнах, а котрі навпаки, і останні доволі часто і жорстко критикувалися. Як результат, читач міг побачити трохи більше, і не лише бачити картинку, яку подавали іноземцям – про сьогуна та божественного і таємничого імператора, а й суперечки між місцевими даймьо, які подекуди мали більше влади на місцях, ніж імператор, та реальний стан цієї далеко не єдиної держави, як це описувалося до цього. Й останнє, але не менш важливе, пов'язане і з політикумом, і з колоритом – Японія прибула на шпальта газет саме японською. Імператор нарешті отримав свій власний титул, мікадо, а сьогун став називатися саме сьогуном та тайкуном, а не майордомом чи іншими європейськими аналогами. Так, виникали проблеми з цими титулами, особливо з титулом «тайкун», але ця маленька деталь доповнила образ цієї далекої країни на шпальтах The Times.

Розділ 4. Образ Японії у 1870 – 1902 роках.

Завершення громадянської війни у 1869 стало вирішальним для процесу реформ. Централізована озброєна опозиція реформам зникла з політичної мапи Японської імперії. Так, місцеві повстання проти імператорської влади інколи мали місце, навіть очолювані легендарними для Японії персонами, такими як Такаморі Сайго у 1877¹³¹. Сам Такаморі Сайго був не простою персоною – його включають до трьох основних лідерів громадянської війни у Японії¹³², а сам Такаморі прийняв участь чи не в усіх найважливіших подіях для утримання влади імператором – від передвоєнних альянсів, створених задля утримання апетитів сьогуна¹³³ до прийняття капітуляції Едо – сьогунської столиці у війні¹³⁴. Тим більш цікавим є те, що і він, як персона визначна, котра не лише воювала, а й довгий час, до 1873 року, була членом уряду¹³⁵, і його повстання на Сацумі, яке було останнім, й найбільшим з усіх повоєнних повстань¹³⁶, так і не заслужило дійсно глибокого аналізу та зацікавленості преси, обмежуючись лише рідкими згадками за ті півроку, коли воно мало місце¹³⁷. Сам же Сайго заслужив згадку лише на початку повстання, і то, лише як колишній генерал японської армії¹³⁸, та числиться лише як один з кількох загиблих лідерів¹³⁹ у повідомленні про кінець 7 місяців невдалої боротьби повстанців проти імператора. Все це можна пов'язати не лише з тим, що військові події в країні, де вже майже 10 років як переміг імператор завдяки сучасній армії, не цікавили журналістів та читачів, а й з тим, що фокус уваги після 1869 року перемістився на інші аспекти, такі як політика, економіка та повсякдення

¹³¹ Jansen M. Cambridge history of Japan. Volume 5. The Nineteenth Century / Marius Jansen. – C: Cambridge University Press, 2007. – p. 27

¹³² Там само. Р. 28

¹³³ Там само. р. 355

¹³⁴ Там само. р. 358

¹³⁵ Там само. р. 383

¹³⁶ Там само. р. 393

¹³⁷ China and Japan. The Times. 1877. September 19. P. 5

¹³⁸ Insurrection in Japan. The Times. 1877. May 28. P. 4

¹³⁹ Japan. The Times. 1877. September 27. P. 6

японців, й новини про Японію вже не виглядали як гілка від якогось великого куща – скоріше навпаки, у порівнянні з іншими країнами, географічно й політично далекими так само як Японія, саме остання виглядала фаворитом в сфері висвітлення, остаточно зайнявши місце на сторінках The Times. Її ж місце займали такі країни, як, наприклад Туніс¹⁴⁰, коли відносини інших країн з країною, в даному випадку Франції та Італії з Тунісом, були більш цікаві, ніж сама країна, що пережила сама Японія в 1850-ті роки.

4.1. Політичне життя Японії в пресі

З моменту перемоги у громадянській війні The Times регулярно висвітлювало політичні реформи, адже не буде перебільшенням сказати, що усі з зацікавленістю сліdkували за тим, яким же шляхом піде країна, котра, по-перше виборола своє право обирати цей шлях, а по-друге, мала зв'язки абсолютно з усіма великими європейськими державами та США. Таким чином увага вже зверталася не просто на сам факт повстань, а й на різницю між «ноюю» та «старою» владами – зокрема, при повстанні на острові Ава в 1870 році, наводиться обіцянка саме повсталого проти імператора даймьо, який обіцяє «вирізати усіх жителів»¹⁴¹. Й різниця завжди очевидна, адже представники старого порядку залишають старі назви, як вже наведений даймьо, а представники нового уряду вже залишають собі європейське найменування, й уряд називається в статтях, якщо звичайно ця стаття не пов'язана з історією¹⁴², саме на європейський манер (government), а не на японський, бакуфу. Дуже цікавим є поєднання в наведеній рекламній статті¹⁴³, котра просуває книгу по історії Японії – в ній присутній європейська манера написання, в той час як в період до реформ Мейдзі назва звучить як “The Great Body”.

Щодо самих реформ Мейдзі, то ніяк інакше, окрім як «революція» їх не називали. Реформи представлялися гучно та категорично – якщо щось було

¹⁴⁰ French and Italian trade in Tunis. The Times. 1888. December 28. P. 7

¹⁴¹ Insurrection in Japan. The Times. 1877. May 28. P. 4

¹⁴² Tales of old Japan. The Times. 1871. May 26. P. 4

¹⁴³ Там само. P. 4

спрямовано проти колишніх еліт, то це звучить як обіцянка стерти даймьо¹⁴⁴. Також велика увага приділяється і міжнародній поведінці Японії – зокрема вибаченням перед американською стороною за діяльність японців – те, чого від Сацуми у 1863 досягли лише спаленням Кагосіми, наведеному раніше, що, безумовно малювало нову Японію як здатну говорити, і що важливіше, домовлятися і йти на компроміс. Окрім цього, політична система у порівнянні зі старою завжди виглядає більш вигідно – адже новий суспільний устрій, створений чотирма князівствами, був створений «для людей та їхнього щастя, а Японія має зайняти своє поважне місце серед інших націй»¹⁴⁵. В той же час сьогун, або ж тайкун, про якого потроху просто забувають, в усіх наведених статтях фігурує лише як узурпатор, який, якщо дата згадана, утримував трон аж 700 років. Але навіть без дат його правління не описується з будь-якої позитивної сторони. Більш того, в опублікованих листах навіть звучать такі похвали, як «Японія зараз робить дива в сфері соціальних та політичних реформ»¹⁴⁶, але це все ж звучить з острахом за те, що не всі права дійсно будуть дозволені, як це було з християнами в минулому. Окрім цього, дуже цікаво подивитися на роль Великої Британії в цьому процесі на сторінках The Times. Бомбардування Кагосіми та Сімоносеки вже виглядають не як важке рішення, до якого змушені були прийти британці, а як мана небесна, яка розкрила очі японцям, і призвела до дружби з ними¹⁴⁷. Адже сам текст статті натякає на це – до згадки бомбардувань тематика статті пов'язана скоріше з узурпацією та підкоренню узурпатору, а після згадки цієї події та дружби англійців та японців текст більше нагадує героїчний епос про знищення усього, що пов'язано зі старим феодальним порядком, і відкриття шляху до нової держави, котра, за думкою англійської преси, має бути побудована в політичному своєму обличчі так само, як і Велика Британія, якщо дивитися на їхній план, наведений

¹⁴⁴ The revolution in Japan. The Times. 1871. October 28. P. 11

¹⁴⁵ Там само. P. 10

¹⁴⁶ British troops in Japan. The Times. 1872. March 15. P. 8

¹⁴⁷ The revolution in Japan. The Times. 1873. April 12. P. 6

наприкінці – монархія, де головну роль грає центральний парламент. Свого роду пошана віддається і місцевим правителям-даймьо, які не лише витратили величезні кошти на бойові дії, але й після війни продовжують підтримувати імператора в усіх його реформах, отримуючи величезні збитки, та віддаючи право збирати податки, що викликає не аби який подив у автора, який навіть називає їх дурними, задаючись питанням, що ж є їхньою справжньою мотивацією. Окремої згадки заслуговують і інші статті, присвячені владним інституціям в Японії, які майже усі просякнуті однією ідеєю – ідеєю прогресу Японії. Зокрема призначення англійського баристера професором права в Токійському університеті розглядають не лише як ще один доказ прогресу, а й знак того, що саме закон обрано як головний інструмент діяльності влади¹⁴⁸. Окрім цього цікаво бачити розвінчання міфів від лиця японського посольства, яке не лише стверджує, що тортури не використовуються навіть проти повстанців, а й критикує тих, хто поширює дезінформацію¹⁴⁹. Таким чином, кажучи про внутрішню політику та реформи, вже протягом 1870-х років зародилася тенденція, котра продовжувалася увесь зазначений період – Японія описувалася як країна, яка постійно розвивається та рухається уперед, та позбувається феодального та самурайського спадку.

Щодо зовнішньої політики країни, то незважаючи на усю агресивність Японії в період Мейдзі, вона не зображалась загрозливою, а скоріше навпаки. І вторгнення на Тайвань¹⁵⁰, і японсько-китайська війна¹⁵¹ не викликають якогось осуду чи здивованості, а скоріше навпаки. В першому випадку японськими військовими захоплюються¹⁵², порівнюючи з напівцивільним флотом Китаю, а саму агресивну політику називають активною та

¹⁴⁸ Law in Japan. The Times. 1878. July 25. P. 11

¹⁴⁹ Alleged use of torture in Japan. The Times. 1878. November 11. P. 6

¹⁵⁰ China and Japan. The Times. 1874. August 17. P. 10

¹⁵¹ China and Japan. The Times. 1894. August 2. P. 5

¹⁵² China and Japan. The Times. 1874. September 1. P. 8

впевненою¹⁵³, сам же представник Японії представляється тріумфатором у цій статті. Ну а під статтею про оголошення англо-китайської війни захоплюються вже першими ж бойовими діями з японського боку – затопленням китайського корабля¹⁵⁴. Дана тенденція продовжується усюди – в той час, як в статті політика Китаю в Кореї називається недалевидною¹⁵⁵, та причиною початку війни, діяльність японців в будь-якому плані висвітлюється гарно – для прикладу, поразку японського маршала Оями описують так, що навіть будучи захопленим зненацька, він все одно не розгубився, і все одно підготував блискучу спільну атаку армії та флоту вже в іншому напрямку. Як результат, не викликає жодного подиву, що мир трактується як такий, що щедрі Японія запропонувала Китаю, який все одно програв¹⁵⁶, а не капітуляція, якою цей мир і був.

Роблячи висновки щодо політичного життя Японії на сторінках *The Times*, то найкращим висновком можуть бути дві статті, 1884 року, присвячена літературі щодо Японії та 1899 року, присвячена зовнішній політиці Японії, в яких прямим текстом заявляється одне й те саме – Японія зайняла своє місце, як рівноправний представник, серед найвпливовіших країн кінця XIX століття. Саме цей момент можна вважати піковим в трансформуванні образу Японії, який відбувався з кінця громадянської війни, й закономірним результатом статей, які розпочалися з розвінчання образу феодальної країни, а завершилися цим. В результаті цілком закономірним виглядає те, що в 1902 році, коли підписанням договору завершилася «блискуча ізоляція», ця новина не викликала так багато уваги як те, що російська імперія намагалася втрутитися у ці відносини, постійно відправляючи послів¹⁵⁷, а те, що Японія вже з'являється як повноправний

¹⁵³ China and Japan. *The Times*. 1875. February 2. P. 10

¹⁵⁴ China and Japan. *The Times*. 1894. August 2. P. 5

¹⁵⁵ China and Japan. *The Times*. 1895. January 9 P. 5

¹⁵⁶ China and Japan. *The Times*. 1895. April 17. P. 3

¹⁵⁷ Russia and Japan. *The Times*. 1902. January 11. P. 4

учасник розділу інших країн¹⁵⁸ не викликало якогось здивування чи реакції у читачів, зокрема у листах.

4.2. Економіка Японії в пресі

Економічна ситуація не сильно змінилася у порівнянні з минулими десятиліттями – Японія все ще цікавила британців, як торговий партнер, і The Times з радістю висвітлював різноманітні аспекти економічного життя цієї далекої країни. Ті зміни, які відбулися, були доволі логічними – висвітлювалися також і повоєнні реформи японців, та ті сфери, які не можливо було висвітлити до цього.

Щодо реформ, то увагу приділяли нововведеним митним позикам, об'ява про які з'явилася в The Times з усіма подробицями¹⁵⁹. Однак під такими заголовками в The Times були відсутні коментарі, адже це повноцінне оголошення, яке має усі деталі щодо того, на що підуть гроші, хто офіційний представник і т.д. всередині себе. Важливою деталлю, яку можна виділити, є те, що це оголошення стоїть першим з-поміж усіх інших на сторінці, привертаючи увагу читача. Схожими можна назвати і новини про стан торгових флотилій Японії, які не потребували сторонніх коментарів, але які з'являлися, якщо відбувалися якісь зміни, як, наприклад, збільшення кількості кораблів¹⁶⁰.

Нові ж теми давали трохи більше нових деталей – наприклад, у статті¹⁶¹ про нову валюту в Японії інформація була не лише про її цінність у порівнянні з іншими грошовими одиницями, а й такі деталі, що вони не лише виробляються в Каліфорнії з матеріалів, надісланих туди, а й те, що незважаючи на активну роботу, потрібно буде 4-5 років, аби замінити валюту повністю. Також, стаття присвячена гірничій справі¹⁶², попри всі компліменти, направлені в бік політичної системи, жорстко критикує гірничу

¹⁵⁸ England, France and Japan in Siam. The Times. 1902. September 24. P. 3

¹⁵⁹ Imperial government of Japan. The Times. 1870. April 26. P. 8

¹⁶⁰ Increase of the Japanese Mercantile Marine. The Times. 1883. September 17. P. 9

¹⁶¹ Coining for Japan. The Times. 1872. May 22. P. 4

¹⁶² Japanese mines and mining. The Times. 1880. September 28. P. 10

справу в Японії, адже доки там були європейці, зокрема португальці, вони справді займалися цим, та знаходили золото, срібло та мідь, а після їхнього вигнання японська гірнича справа, за словами цитованого професора Нетто, ніколи не досягне яких би там не було високих показників, незважаючи на мрії та бажання самих японців. Останнє, але не менш важливе – це теми, які розглядалися по-новому, вже в світлі економіки. Ті ж самі рослини, якими свого часу був вражений Елкок, тепер вже стали об'єктом дослідження на тему того, як саме їх можна виростити в Англії, і чи буде це вигідно¹⁶³. Так, наприклад, японські рослини зробили б дива з англійськими морськими курортами, яким, на відміну від японського узбережжя, гостро не вистачає рослинності. На сам кінець статті також звертають увагу і на те, як саме японці вирощують і захищають рослини в умовах клімату й ураганів, називаючи це не лише практичним, а ще й красивим видовищем.

Економічне життя Японії після громадянської війни все так само залишалося в полоні цифр дуже зрідка виходячи за ці рамки, зазвичай лише тоді, коли сфера не була досліджена, як в випадку з рослинами. Але в результаті, питання прибутку та потоку товарів збільшувалися з роками, й якщо образ Японії і змінювався в економічних розділах, то лише як партнера, з яким торгують більше і більше, даючи чітку та вивірену інформацію про економічні успіхи та стратегії даної країни¹⁶⁴.

4.3. Повсякдення японців в пресі

Життя японців до кінця громадянської війни насправді висвітлювали дуже мало – зацікавленність була зосереджена в основному на країні, її ресурсах, інколи краєвидах, та зрідка, в основному ще до 1860-х років, на тому, як виглядали японці, якими найчастіше були самураї, і лише зрідка інформація про звичайного японця доходила до сторінок The Times. Але навіть у тому вигляді, в якому вона доходила до читача, вона або писала

¹⁶³ Japanese plants. The Times. 1872. May 17. P. 4

¹⁶⁴ Japan`s latest financial transaction. The Times. 1902. December 26. P. 4

загальні речі про «простий одяг»¹⁶⁵, або ж взагалі закінчувала на загальних характеристиках людей, як «гарних і привітних»¹⁶⁶. Однак питань повсякдення ці статті не розкривали, роблячи образ, точніше той шматок образу життя японців, не повним.

Відкриття Японії звичайно дало більше можливостей, але неприязнь японців-консерваторів, котра зачасту закінчувалася кровопролиттям, яке, в свою чергу, завершувалося обстрілом та спаленням японських міст, не давало спокійно і виважено дослідити та висвітлити такі аспекти. Єдине, що можна було б описувати, це історію Японії, відому на той момент. Саме тому, лише після завершення громадянської війни з'явилася реальна можливість показати, чим все-таки жили японці наприкінці XIX століття очами британців.

Перше, що кидається в очі при зустрічі будь-якого незнайомця це одяг. І одяг японців, не воїнів і не імператорів, мало зустрічається на сторінках The Times. В той час, як такі терміни як «сьогун», «даймьо», «мікадо», «тайкун» та інші без проблем увійшли до повсякденного вжитку, то «кімоно» чомусь не знайшло свого місця. Слово *gobe* (халат) використовувалося для опису кімоно як раніше, так і до 1902 року, хоча, варто зазначити, що завжди підкреслювався їхній стиль – під час опису проголошення конституції ці халати описуються як «такої яскравості та краси, яка притаманна лише японцям»¹⁶⁷. Окремо також згадують повагу японців до дрескоду, адже на навчанні японці вбиралися для зустрічей саме в притаманний для регіону одяг – в даному випадку американський¹⁶⁸. Однак, якщо звернути увагу на костюм імператора, то він завжди описаний саме у європейській, що, як стало очевидно з розділу про політику, дорівнювалося прогресивній манері – чи то костюм при зустрічі з послами¹⁶⁹, чи то військова форма під час

¹⁶⁵ Japan and Japanese. The Times. 1861. November 1. P. 10

¹⁶⁶ Japan. The ascent of Fusi-Jama. 1860. The Times. 1860. November 29. P. 12

¹⁶⁷ The birthday of constitution. The Times. 1889. April 3. P. 16

¹⁶⁸ «Reconstructed» Japanese. The Times. 1871. January 17. P. 4

¹⁶⁹ A Royal Reception in Japan. The Times. 1873. April 9. P. 7

проголошення конституції¹⁷⁰. Жіночий одяг майже не представлений в простих описах, але в описі імператорської сім'ї під час проголошення конституції згадується сукня імператриці з брокату, шовкової тканини, та іноземне вбрання на одній з представниць свити, однак без подробиць щодо самого вбрання. Можна також додати до одягу й жіночий макіяж з зачіскою, який зустрічається ще рідше, й найбільш повно описаний під час візиту до імператора у 1873 : «волосся було прибрано з боків та з лоба, та зачесано назад, де знизу було туго зав'язане стрічками ... Обличчя її було біле від пудри, губи пофарбовані в колір кіноварі, а бров не було видно, бо вони були вищипані¹⁷¹». Там же можна знайти трохи більше деталей щодо одягу імператриці, зокрема золотистий колір її одягу, та червоний її свити, й рукава до долу, але це всі деталі, які там присутні.

Вже неодноразово згадане проголошення конституції слугує прикладом масових свят на яких японці бували, й завжди в таких випадках відмічається їхня поведінка – «Ніде в світі, звичайно, крім Японії не можна побачити такий ідеальний спокій, ввічливість, джентльменський дух, який вирує в Токіо цього вечора¹⁷²». Щодо цього можна також додати японських послів, про яких в 1872 році писали лише гарні речі, зокрема англомовні представники удостоїлися честі бути окресленими як «люди високого розуму та культури»¹⁷³. Особливо відмічають також прикраси по всьому місту, зокрема ліхтарі, та прапори з девізами, інколи виконані з квітів. Квіти підводять до наступної цікавої теми – вільний час японця. І як один з варіантів, про який йшла мова в The Times, були японські оранжереї¹⁷⁴. Складність цих оранжерей полягала в їхній філософії, побудові за системою, яка відмовлялася від симетрії, чим дуже дивувала авторів. Деякі квіти стояли, деякі лежали, вази деяких трималися на стіні, і зачасту були нічим іншим,

¹⁷⁰ The birthday of constitution. The Times. 1889. April 3. P. 16

¹⁷¹ A Royal Reception in Japan. The Times. 1873. April 9. P. 7

¹⁷² The birthday of constitution. The Times. 1889. April 3. P. 16

¹⁷³ The Japanese Ambassadors. The Times. 1872. March 14. P. 10

¹⁷⁴ A new Japanese art. The Times. 1889. June 26. P. 15

ніж стебелом бамбука. Також ландшафт грав важливу деталь в підборі дерев та квітів – так, наприклад, біля води треба було садити іриси або інші водяні квіти, й велика увага приділялася вишні та її цвіту. Оскільки така велика кількість правил, вочевидь, не була присутня в європейських країнах, автор не соромиться називати це сектою, або ж вченням. Ще однією цікавою деталлю була музика, й тут The Times не допускав компромісів. Автор, описуючи музикантів, які перед ним виступали, зауважив гарну гру «Марсельєзи» та інших відомих йому творів європейських та американських авторів, та був здивований, як швидко японці перейшли до цієї музики від варварської, котра тут звучала кілька років тому¹⁷⁵. Багато написано та сказано про релігію, зазвичай щодо основ буддизму, його співіснування з християнством¹⁷⁶, або ж репресії проти нього¹⁷⁷. Але з-поміж них виділяється стаття про дзеркала, і їх використання. Окрім стандартного використання дзеркал з бронзи за їхнім призначенням, цікаві також роздуми про суть цього дзеркала для японок – в той час як меч називають душею самурая, душею жінки називають саме дзеркало. Більш того, дзеркало, за словами автора, слугує аналогом хреста в християнстві¹⁷⁸. Що дуже важливо, в статтю це гармонійно вписано, між важливістю дзеркала в повсякденні та легендою про Аматарасу, і те, як дзеркало стало символом імператора, і жодним словом не натякається на якусь подобу варварства в цьому.

Щодо японських міст, то яскравою частиною, яку кожен читач The Times мав одразу ж уявити при думці про місто були торії – символічні ворота, які кожен мав упізнати за їхні колони¹⁷⁹, та типові японські замки. Міста самі по собі не часто описувалися, лише в контексті важливих подій можна було б спіймати якісь деталі, такі як широкі вулиці, мостики через річки, які прикрашали на свята, та магазини, прилавки яких відкриті на

¹⁷⁵ Japan. The Times. 1874. October 24. P. 5

¹⁷⁶ Christian Missions in Japan. The Times. 1873. January 28. P. 4

¹⁷⁷ Religious persecution in Japan. The Times. 1872. February 12. P. 8

¹⁷⁸ The Magic Mirror of Japan. The Times. 1879. February 1 P. 4

¹⁷⁹ The birthday of constitution. The Times. 1889. April 3. P. 16

вулицю. Окрім цього, варто зазначити, що незважаючи на те, що згадувалися нові міста, не лише Токіо чи Нагасакі, однак описувалося в основному Токіо, як місто, в якому відбувалося усе активне життя.

Останнє, але не менш важливе, це мова. Дуже часто, коли мова йшла саме про японців, то одним з перших пунктів була мова. Наприклад, завжди підкреслювався той факт, що англомовних японців знаходили з допомогою – для прикладу¹⁸⁰, експедиції астрономів з Британії англомовного японця-командира пароходу, який зміг доставити експедицію. Також, якщо мова йшла про освіту японців за кордоном, то перше, що вони вчили – це англійська. При чому, якщо і вчили, то дуже швидко, і моментально продовжували інше¹⁸¹. Але таке виокремлення ще більше підкреслює момент неангломовності більшості японців того часу.

Підводячи підсумки того, якою зображувалася Японія у 1870-1902 роках, можна зазначити наступне. В кожній з обраних сфер, таких як політичне життя, економічне життя, та повсякдення, Японія, котра завершила громадянську війну, представлялася в одному дусі. Вона не лише хотіла рухатися в бік прогресу, під чим автори The Times розуміли європейський образ життя, вона рухалася в цьому напрямку – і в процесі налагодження політичних зв'язків, і в процесі економічного розвитку, і що не менш важливо, змінюючись як спільнота. Перехід до європейської армії, шляху ведення політики, та костюмів разом з піснями створювали образ нової Японії – Японії прогресивної, Японії європейської, Японії, яка швидко навчалася не лише мов, а й усього іншого, і, як результат, Японії, яка стала в один ряд з найбільшими й найсильнішими державами свого часу.

¹⁸⁰ The eclipse expedition to Japan. The Times. 1896. September 22. P. 10

¹⁸¹ «Reconstructed» Japanese. The Times. 1871. January 17. P. 4

Висновки

Протягом другої половини XIX століття Велика Британія пройшла довгий шлях у дипломатичних відносинах від відношення до нововідкритої країни як до чергової недорозвиненої країни, яку можна експлуатувати до рівноправного союзника, з яким можна вести справи. Як результат, і образ Японії в The Times зазнав величезних змін за цей період.

The Times починає згадувати про Японію задовго до 1854, і образ, який збудували газетні статті ще до дипломатичного знайомства Великої Британії та Японії, домінував до 1860-х років. Цей образ зображував Японію як відсталу країну, котра в момент, коли інші країни освоюють силу пару, все ще живе в середньовіччі. Японія виглядала середньовічним лицарським островом, зі своїми звичаями та правилами, котрий доволі агресивно реагував на втручання іноземців у своє життя. І лише позитивна позиція самої Великої Британії до Японії, та бажання її відкрити для торгових зносин спричинило більшу кількість інформації про Японію на сторінках The Times. Однак зважаючи на політичні обставини, і лише поступове розкриття Японії, в перші роки після «відкриття» Японія демонструвалася лише з двох боків – Японія торгова, та Японія дивовижна. Торгові відносини стали основною темою для зацікавленості, адже нові території потребували оцінки того, наскільки торгівля з ними стане актуальною. Однак коли діло йшло далі за торгові зносини, Японія залишалася скоріше незвіданою, й ця незвіданість породжувала багато домислів як і в листах простих читачів, так і в доповідях науковців усіх наук – від кліматологів до істориків, які The Times не соромилася використовувати, додаючи шарму цій країні описами неймовірного клімату і густонаселених міст, які б там могли бути, спираючись на географічне положення. В той же час, реалії політичного життя Японії все ще не були зрозумілі, й, що логічно, розкриті, і, як

результат, це впливало в дезінформацію щодо положення тієї чи іншої персони в ієрархії нововідкритого острова.

Наступний період (1860 – 1869) характеризувався покращенням якістю знань, які можна було б почерпнути про Японію зі сторінок The Times. Японія нарешті отримала своє місце на сторінках The Times – якщо до цього Японія як цікавинка виникала у вигляді об'єкта у відносинах інших країн, або ж як частинка новин про країни регіону, зачасти Китаю, то з 1860-х років Японія нарешті отримує не лише велику кількість уваги, а й власний розділ в новинах світу, який присвячений саме їй. Звичайно, Японія все ще фігурувала у розділах з Китаєм, але тепер мала за потреби свій власний, що було кроком вперед в створенні цілісного образу. Окрім цього, Японія в пресі стала «розмовляти» на власній мові – сьогун та мікадо називалися саме так, а не майордом та імператор, ідентичні японські назви стають важливою частиною статей. В сумі з тим, що чим ближче до громадянської війни, тим більше статей з'являлося на тему політичного життя - про роль сьогуна і мікадо, про нецентралізованість держави, яка до цього здавалася єдиною, Японія втрачала образ забутого європейського середньовіччя, а отримувала свій власний, японський колорит. Колорит цей не був до кінця зрозумілим, отже й були помилкові свідчення, наприклад, про смерть сьогуна. Політичне життя розкривалось все більше, демонструючи не лише посади, а й різноманітні прошарки, які були за чи проти співпраці з Великою Британією. Окрім того, важливим було і те, що позиція The Times співпадала з позицією офіційною влади на рахунок суперечливих ситуацій – зокрема обстріли Сімоносеки та Кагосіми, вбивства іноземців трактувалися як місцеві невдоволення, та конфлікти саме з місцевими даймьо, а не як акти оголошення війни від Японії. Останнє, але не менш важливе – з'являються колоритні описи самої Японії, її природи, які порівнюються в першу чергу з англійськими краєвидами. Важливим доповненням щодо цього та попереднього періоду буде те, що Японія дуже часто впливала саме у контексті тих великих сил, яким Велика Британія протистояла – в першу

чергу це була Російська імперія, та потім США, і частіше це були не політичні зносини, а саме економічні зносини, чи спроби зносин цих країн з Японією, що ще раз підкреслювало її в першу чергу економічну складову в очах The Times.

Повоєнний період (1870 – 1902) в усіх аспектах життя зображувався однаково. Японія рухалася до рівня великих країн того часу, рухалася не лише в економічному та військовому планах, а й в культурному, переймаючи пісні, стиль одягу, манери, і це The Times описувало з піднесенням, радіючи таким змінам у внутрішній і зовнішній політиці Японії. Сама Японія ще частіше почала з'являтися на сторінках в описах людей, їхнього побуту, специфічних традицій та побуту. Але в першу чергу до 1902 року чітко простежується фінал перетворення образу Японії з відсталої та середньовічної на Японію модерну і європеїзовану, яка має повне право бути в одному ряду з іншими прогресивними державами свого часу.

Список використаних джерел та літератури

Джерела

1. Convention between Great Britain and Japan (1854) [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://worldjpn.grips.ac.jp/documents/texts/pw/18541014.T1E.html>.
2. Empire of Japan treaty. Kanagawa, March 31, 1854. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <https://archive.is/20060910135838/http://web.jjay.cuny.edu/jobrien/reference/ob25.html>.
3. The Gazette [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.thegazette.co.uk/>.
4. The Guardian [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <https://theguardian.newspapers.com/>.
5. The Times Archive [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.thetimes.co.uk/archive/>.
6. Соглашение между Великобританией и Японией в Лондоне 30 января 1902 года.. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/China/XIX/1840-1860/Sb_dog_Dal_vost/41-60/57.htm

Література

7. Beasley M. The Meiji Restoration / W. G. Beasley. S: Standorf University press, 1972 – 513 с.
8. Brook T. Opium Regimes China, Britain, and Japan, 1839–1952 / T. Brook, B. Tadashi. – L: University of California Press, Ltd., 2000. – 444 с.
9. Checkland O. Britain`s encounter with Meiji Japan, 1868-1912 / Olive Checkland. – L: The Macmillan press Ltd., 1989. – 357 с.

10. Cortazzi H. Britain and Japan: did the diplomats make any difference? / Hugh Cortazzi. // Asian Affairs. – 2005. – №1. – с. 55–56.
11. Gordon, A. A Modern History of Japan: From Tokugawa Times to the Present / Andrew Gordon. – NY: Oxford University press, 2003 – 384 с.
12. Gow I. The History of Anglo- Japanese Relations, 1600-2000 Volume 3 Military dimension / I. Gow, H. Yoichi, C. John. – NY: Palgrave Macmillan, 2003. – 317 с.
13. History of the Times. 1785 – 1841. “The Thunderer” in the making.// - L.: The Times Publishing Company Limited, 1935. – 514 с.
14. Hunter J. The History of Anglo- Japanese Relations, 1600-2000 Volume 4 Economic and Business Relations / J. Hunter, S. Shinya. – NY: Palgrave Publishers Ltd., 2002. – 355 с.
15. Iokibe, M. The History of US-Japan Relations From Perry to the Present. / Makoto Iokibe. S: Palgrave, 2017 – 352 с.
16. Jansen M. Cambridge history of Japan. Volume 5. The Nineteenth Century / Marius Jansen. – C: Cambridge University Press, 2007. – 812 с.
17. Nish, I. Japanese Foreign Policy 1869-1942. Kasumigaseki to Miyakezaka / Ian Nish. – NY: Routledge, 2002. – 346 с.
18. Temple M. The British Press / Michael Temple. – Gl: Bell and Bain Ltd., 2008. – 272 с.
19. Totman, C. The collapse of Tokugawa bakufu, 1862 – 1868. / Conrad Totman. – H: University Press of Hawaii, 1980. – 612 с.
20. Yokoyama T. Japan in the Victorian Mind. A Study of Stereotyped Images of a Nation, 1850-80 / Toshio Yokoyama. – L: Palgrave Macmillan, 1987. – 253 с. – (1).
21. Дениел К. Англия. История страны / Кристофер Дениел. – М: Эксмо, 2007. – 480 с. – (Биографии великих стран).
22. Емельянова О. Н. Формирование и особенности промышленной системы Японии в 1870–1880-е гг. / О. Н. Емельянова, Д. Н.

Платонов. // Вестник Санкт-Петербургского университета.

Экономика.. – 2018. – №3. – С. 439–464.

23. Жуков А. История Японии. 1868 - 1998 / Алексей Жуков. – М: Институт востоковедения РАН, 1998. – 703 с.
24. Сандомирская О. Война Босин (1868-1869) в Японии в освещении прессы Великобритании, Франции и США. *Локус: люди, общество, культуры, смыслы*. 2019. № 4. С. 71 – 83.
25. Сандомирская О. Домнина Е. Освещение «Открытия» Японии в газетах «Нью-Йорк Таймс» и «Таймс» (1854-1858 годы). *Вестник Рязанского государственного университета им. С. А. Есенина*, 2017. С. 7 – 15.
26. Теймс Р.. Япония. История страны / Ричард Теймс. – М: Эксмо, 2009. – 416 с. – (Биографии великих стран).